

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Folk og minder fra
NORDSJÆLLAND

33. årgang

1/4 LITER VELVÆRE

Maarum er en naturlig, alkalisk mineralvand, direkte fra statens kilde i Gribskov. Maarum er syreneutraliserende, og hvad mineralindholdet angår, ligger den langt over de fleste naturlige mineralvande, idet Maarum indeholder ca. 1600 mg nyttige salte

pr. liter. Maarum er god for tørsten. God til at blande. God "dagen derpå". God for maven.

Og den er god, når kalorierne er ved at ta' overhånd.

dig og mig og WIIBROE

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Redigeret af Svend Nielsen

1978

Treogtredivte årgang

Udgivet af Dansk Bladforlag K/S
Holbergsgade 20 - 1057 København K
Tlf. 01 - 14 06 11 - Giro 5 00 32 53

»Folk og minder fra Nordsjælland«
hed tidligere »Jul i Nordsjælland«

INDHOLD

Fredensborg i billedkunsten - side 5

Af Godfred Hartmann

Da Fredensborg så dagens lys for 300 år siden 9

Af Kaj Strandberg

Henrik Pontoppidan og Nordsjælland 15

Af Karl Rønne

Svend og svendestykke på usædvanlig køretur 16

Af S. Borella-Hansen

Turen op langs kysten 18

Af Hakon Stephensen

»Billedstormen« 26

Fodrejser og lystture var en af livets højeste glæder 30

Af Torben Topsøe-Jensen

Udviklingen løb ikke løbsk i Liseleje 34

Af Poul Westphall

Træk af Laugslivet i Helsingør 39

Af Kenno Pedersen

Fez og tropetøj i Nødebo 44

Af Niels Richter-Friis

Stormende juleminde 48

Af Svend Nielsen

Eftertryk af artikler i

»Folk og minder fra Nordsjælland«

kun tilladt i uddrag

og med kildeangivelse.

Sats: hph reprosats

Repro: Bjarnholt Reproduktion A/S

Tryk: Krohns Bogtrykkeri A/S

Omslaget: Fredensborg Slot

Netop i år er det 300 år siden, den første lille håndfuld mennesker bosatte sig i Fredensborg, og dette runde jubilæum har givet anledning til forsidens motiv. Selvom slottet er yngre, nemlig fra 1722, er det dog Fredensborgs ældste bygning. Den dekorative gaslygte er fra begyndelsen af dette århundrede.

Med de to første artikler, på side 5 og side 9, ønskes Fredensborg til lykke med de 300 år. Foto: Niels Richter-Friis

Fredensborg i billedkunsten

Af Godfred Hartmann

Fra Jens Juel og I. C. Dahl til Harald Leth og Ib Andersen er det den stille idyl, som er temaet.

Her på min væg hænger der et kobberstik, som jeg holder meget af. Jeg har det fra mit barndomshjem, hvor det hang i vores hus i Sørup. Men en dag blev huset solgt, og min mor tog det ned og gav det til mig. Det er Frederik Bradts stik efter Jens Juels maleri fra Fredensborg. »Prospect af Egnen ved Fredensborg, taget mod Sørup«, står der under det. Maleriet der er holdt i brunlige toner hænger i dag i Lol-land-Falsters kunstmuseum i Maribo, og jeg kommer ikke til byen uden at se på det billede. Så meget holder jeg af det.

Det er, som om det har været en fritidssyssel for Juel at male efter naturen. Han kunne vel også blive træt af altid at sidde i sit atelier og male adelens fine damer og herrer. Ikke underligt hvis han længtes efter det land, som han kendte fra barndommen på Vestfyn. Kort før sin død vender han tilbage og maler udsigten over Lillebælt fra højderne ved Middelfart. Men billedet fra Fredensborg og pendantbilledet fra Jægerspris er anderledes. De er mørkere og nok i højere grad præget af den hollandske landskabskunst end det solmættede Lillebæltsbillede, der alene i klædedragten røber, at det må være malet senere.

Men selv om hans landskabsbilleder hører til den beskedne gruppe i hans enorme produktion, er det, som om

han i dem har ønsket at udtrykke noget dybt personligt og oplevet. Den gråblå tordenhimmel har fæstnet sig på hans øje. Det uvirkelige og mystiske sceneri får den hvide bondegård til at lyse næsten isnende i billedet. Regnbuen hvælver sig ud over lærredets flade, og bønderne på Jægersprisbilledet, der er

samtidig med vores Fredensborg og antagelig malet i 1782, kan roligt gå hjem. Dagværket er til ende. Marken er mejet, og i det fjerne lyder aftenklokken.

Men vores billede er uden personer. Hjortene har lejret sig på skråningerne. Måske er det malet oppe fra markerne, der dengang strakte sig ned mod Sørup. Skipperhuset anes i det fjerne, og slottets kuppel ude til højre i billedet. Her behøves ingen figurer. Det er bare landlig idyl. Det er de ledige stunders rekreation, gengivet med en teknisk overlegenhed i sticket af Bradt, som bringer de bedste engelske kobberstikkere i erindring.

Den norske maler I. C. Dahls billede af et par huse i Fredensborg, malet 1817, kan godt minde om Juels landskaber. Der er den samme omhyggelighed i forgrundsvegetationen, som vi møder hos Juel. Det romantiske, hvor Dahl i sine norske billeder kunne udfolde sig frit, er forladt. De brusende fosser har han vendt ryggen. Kun i

S. H. Petersen, jurist af de beskedne og kunstner uden himmelflugt, har til glæde for eftertiden fastholdt nordsjællandske motiver med en egen og hyggelig charme. Fredensborg var hans verden. Her gengiver han slottet, uvist fra hvilken vinkel og vel mest sandsynligt fra sit lune sagførerkontor. Men hans prospekter fra Holtet, Grib Skov og parken er uløseligt knyttet til slotsbyen.

billedet fra Tryggevælde Å er der svage mindelser om det vilde. I Fredensborgbilledet er alt stille idyl, og uvejrsskyerne er drevet bort. Røgen stiger lige til vejrs. Stormen har lagt sig, men engang fik den knækket det træ, der står som en sort skygge i billedets forgrund.

*

I. C. Dahl var nordmand og foretrak som regel de motiver, der talte til hans romantiske fantasi. Elve, forrevne klipper og skumsprøjt fra fossen var hans verden. Desto stærkere virker hans landskaber fra det fredfyldte Nordsjælland. Røgen stiger lige op af skorstenen, og bøgen krymper sig ikke i vestenvinden. Det hele er lutter idyl. Kroen ved det slot, som vi ikke ser, venter kun på, at gæsterne skal indfinde sig. (Nasjonalgalleriet, Oslo).

Huset på Dahls billede minder os om Store Kro. Gavlen har den samme spændvidde i kroppen, som vi kender fra H. G. F. Holms lille fine stik fra Fredensborg. Kun leder vi efter slotets kuppel, som sjældent mangler på et eneste af billederne fra egnen. De kongelige bygninger er trods alt for dominerende til at gemme sig bag trægruppen midt i billedet. Det er den landlige idyl, der har fængslet Dahl, så han helt har glemt det kongelige ved egnen. Også Lundbye vendte ryggen til slotsbyen, da han tegnede de gamle knudrede egetræer nede på engene mod søen. Som Dankvart Dreyer og P. C. Skovgaard kendte han styrken i de fritstående træer. Intet fylder den tomme flade som det knudrede egetræ. Selv i Skovgaards landskab fra

Fredensborg-egnen lader han de enkelte træer lukke for horisonten.

Men egnen var ikke Lundbyes eller Skovgaards foretrukne. Vejrhøj og Arresø var de steder, til hvilke Lundbye oftest vendte tilbage, og Skovgaard malede sine store, tunge billeder fra Dyrehaven i sit rummelige atelier, og Dreyer elskede sit Fyn og de flade tørre brunsorte hedestrækninger i det fattige og udtørrede Midtjylland.

I Nordsjælland var det snarere kysterne ved klinerne, der trak. Skovene omkring Fredensborg og parken rundt om slottet var for de romantiske gemytter og for dem, der søgte fred. Aksel Jørgensen tegner sin hustru i 1909. Stille og afventende sidder hun på en af bænkene i slotsparken. Om lidt kommer Holger Drachmann til

syne i alleen, og Olaf Poulsen repeterer sin rolle i Nordmandsdalen. Men ingen formår at forstyrre hende, der har søgt ro for enden af Dybe allé med udsigt over til Nødebo. Sådan er Fredensborg slotspark. Fred og mystik med Wiedewelts obelisker og monumenter til forherligelse af tvillingerne, og med Grunds figurer af alle de norske bønder og fiskere fra hvert sit fylke fra det land, der engang var dansk. De følger den forbigående med de døde sandstensøjne. Selv voksne skynder sig i skumringen, og børn gyser i ensomheden.

Men det var helt andre kunstnere, der skulle gøre stedet kendt i lidt videre kredse. Var de langt fra så store som en Juel eller en Lundbye, ejede de en kærlighed til egnen, som de gav igen med den dybeste indlevelse i motivet. Begge var de amatører, og begge var de så rodfæstede i Nordsjælland, så det kun kunne smitte af i deres kunst.

S. H. Petersen var oprindelig jurist, og da han havde taget sin embedsek-samen som »dansk jurist«, en grad der næppe kunne føre ham til højesterets skranke, nedsatte han sig som sagfører i Fredensborg. Rigtig ivrig kan han nu ikke have været, for han tegnede mere end han praktiserede som sagfører. Al-

Gud skal vide, at nogen stor kunstner vil man vel næppe kunne kalde Rawert, men flittig var han. Mere end 1.400 farvelagte akvareller fik han fra hånden, når han rejste rundt om i landet, og 1.400 det er meget! Her har han siddet i slotsparken og tegnet slottet, set nede fra det brede græstæppe anlagt af Jardin omkring 1760. Som en bred løber forlener det stedet med en fornemhed, som næsten virker overraskende i nutidens Nordsjælland.

Jens Juels billede fra egnen omkring Fredensborg er et prægtigt stykke i dansk landskabsmaleri. Det er vel tvivlsomt, om Juel har siddet på stedet, men et eller andet romantisk må have foresvævet ham. Som pendant et prospekt fra Jægerspris med høstfolkene giver de to billeder et godt indtryk af en fredfyldt natur, selv om vi tror mere på høstfolkene end på de brølende hjorte. Originalen hænger på Kunstmuseet i Maribo.

lerede fra ungdommen havde han taget undervisning, og den senere Christian VIII havde støttet ham økonomisk. I 1818 opgiver han helt sin sagførvirk-somhed og slår sig ned i København som kobberstikker.

Det er nu næppe for de stik, han udførte efter ældre forlæg som f.eks. Ruisdael eller Hobbema, at han vil blive husket. Det er altså heller ikke

som sagfører, at man vil bevare hans navn i erindringen. Når vi sætter ham på en beskeden piedestal i vor kunsthistoriske pantheon, skyldes det udelukkende hans små, ofte lidt kejtede gengivelser af egnen omkring Fredensborg. Han er den topografiske kunstner, der ligesom Fattig-Holm giver os et præcist billede af lokaliteterne. Sådan har der set ud, da S. H.

Obeliskens på kanten af søen har fristet andre end Rawert. Monumentet er fotograferet utallige gange, og sandstensstøtten virker altid dekorativ med søen som baggrund. Også Rawert har haft blik for effekten, men vi kan dog først og fremmest takke J. G. Grund for det mageløse stykke på brinken af søens bred. I forbigarten anes det knap, at Frederik V's profil snart er forvitret og er ved at forsvinde i efterårstågen. Det kongelige Bibliotek.

Karen Westmann's fine radering fra 1954 af thepavillonerne ved kongebroen i Fredensborg Slotspark.

Petersen gik i slotsparken og tegnede prinsessernes dansebakke og slottet, der gemmer sig bag de lidt tunge trækroner. Men se på træet på Frederik Bradts stik af Juels billede og på træet til højre i S. H. Petersens lille Fredensborg stik. Det viser os med overbevisning, i hvor stor gæld det yngre slægtled stod til det romantiske landskabsmaleri, der kom til udtryk hos Juel og Dahl.

Måske vil mange synes, at han har større betydning som topograf end som kunstner. Men selv H. G. F. Holm, som førhen kun var ringeagtet, er nu blevet et samlingsobjekt i lighed med Eckersbergs tegninger fra det københavnske gadeliv.

Bortforklares kan det ikke, at stikkene i det ufuldendte »Dansk Atlas«, som S. H. Petersen lavede sammen med teologen P. W. Becker, godt kunne virke lidt tørre. Der er langt mere friskhed i det store format, så ikke underligt at hans parti fra Grib Skov fra 1820 hang over Søren Kierkegaards læsepult. Men vi holder af S. H. Petersen og aner allerede, at nutiden slås om hans små stik fra de nordsjællandske egne.

Knap så kendt er vel O. J. Rawert, med hvem Petersen havde et årelangt samarbejde, da de udgav »Danske Egne 1-6« fra 1819-23. Også han var amatør og det i endnu højere grad end sagføreren fra Fredensborg. Rawert var fabriksejersmand og industrihistoriker. Men nogen helt almindelig ingeniør har han nu ikke været. Embedet medførte, at han som medlem af fabriksdirektionen berejste landet, og skitsebogen medbragte han altid i lommen. Mere end 1400 tegninger ligger i Det kgl. Biblioteks billedsamling. Den store kunst vil ingen kalde hans små akvareller, men hans ofte yndefulde gengivelser af det sete har sin egen charme. Selv har han næppe taget sin fritidssyssel alt for tungt. Men hans flid, når han færdedes i naturen, har været utrættelig. Vi kan også trygt gå ud fra, at han har holdt meget af egnen omkring Fredensborg, og sådan har der set ud på hans tid. Alene herfra foreligger der op imod 100 af hans små farvelagte skitsebogsblade. Som allerede nævnt trak Fredensborg og skovene omkring Esrum sø ikke i malerne i så høj grad som Hornbæk og Skagen. Kan hændes at egnen har væ-

ret for udramatisk. Jørgen Sonne lader familien Puggaard sejle på Esrum kanal, men det sker i magsvejr.

Og dog er det som om det blide har haft en særlig tiltrækning på de kunstnere, hvis sind stemte overens med den natur, der ikke var alt for stormomsust. Harald Leth og Jeppe Vontilius slog sig ned i Asminderød og Grønholt, og de malede de brune marker med de fjerne skove som blå skygger. Fra sit atelier i Asminderød kunne Leth lige ane slottets kuppel, og han lader lanternen skyde op imellem skovens træer. Motivet var ellers ikke det, han dyrkede. De lodne vinterklædte dyr i staldene og skaderne, der flakser hen over den sidste sne, der ligger som hvide klatter mellem de vinternøgne grene, er hans verden, som blev dyrket med en egen følsom inderlighed, og som placerede ham blandt de ypperste af vore naturalistiske malere.

Men der var også dem, der tegnede her oppefra. De stille villaveje, de stråttækte gårde og den våde asfalt kantet af vejtræer og telefonpæle blev fastholdt af Ib Andersen med en kunstnerisk sikkerhed, som hele landet kunne glæde sig over i avisens store dobbeltsider, før de gik ind af lutter misforstået sparsommelighed. Han kendte egnen som få, og vi andre kendte den snart takket være ham. Men også den islagte sø, hvor børnene løb på skøjter ved Skipperhuset, blev fastholdt af ham. I motivet en pendant til Karen Westmans fine radering af pavillonerne i parken ovenover Kongebroen.

Begge døde de alt for tidligt, men deres kunst deroppefra lever videre i erindringen. Men godt at interessen for slotsbyen og omegnen er der endnu. For nylig så jeg i en avis, at min gamle klassekammerat og ven Des Asmussen med stor følsomhed og atmosfære har skildret egnen. Det skete nok på initiativ af apotekeren, der syntes, at receptens konvolutter var for kedsommelige.

Jeg vil ikke have det mindste imod at få min recept i en af de kuverter, som bærer hans tegninger på forsiden.

Da Fredensborg så dagens lys for 300 år siden

Af Kaj Strandberg

Fredensborg kan i år fejre en rund fødselsdag: For 300 år siden bosatte en lille håndfuld mennesker sig på stedet.

Med Kaj Strandberg som kyndig rejseleder foretager vi en gennemgang af Fredensborgs ældste lokalhistorie.

Den store Skaber må have været i et overdådigt humør, da han bestemte, hvordan omgivelserne ved det nuværende Fredensborg skulle være; en sø med skov og åbent land, rigt varieret langs sine bredder, små damme hist og her, samt et landskab, hvor stærke højdeforskelle indenfor et snævert område giver plads for skov og mark. Et øjensyn for enhver med sans for naturens skønhed. Her lå i middelalderen det gamle Østrup, før det blev til Fredensborg, et lille landsæde, som nok kunne give sin ejer en følelse af at være herremand.

I Kristian den Andens regeringstid, noget efter 1500-tallet, blev udskrevet en formodet skatteliste; her nævnes »Oluf Skredere« i Østrup, som værende god for 300 Dalere, dobbelt så meget som den rigeste bonde. Han havde endda mindre besiddelser i Veksebo og Båstrup. I 1560 kom herresædet med i Frederik den Andens vidtomspændende favntag, men beholdt sin selvstændighed og brugt som belønning til tro husfolk i kongens tjeneste, et lille len i den belønnedes livstid. For ham var det et spørgsmål om

indtægt, ikke den smukke beliggenhed, så jorden blev udpint og forsømt, – skov og buske fik lov at vokse.

Efter svenskekrigen i 1660 fik Frederik den Tredies dronning Asminderød sogn sammen med Hørsholms jordegods som et bidrag til sine nålepenge, og generøst skænkede Sophie Amalie snart efter Østrup til sin forgudede kammertjener, Jakob Pedersen,

endda med ejendomsskøde. Han havde sans for stedets skønhed og øje for mulighederne ved at gøre det til et udflugtssted. Han havde også fået Gyldenlund ved Charlottenlund til samme formål, og i 1663 nævnes, at det kongelige herskab drog på udflugt for at bese Jakob Pedersens nyerhvervede lyststed. Man kørte efter morgenmaden fra opholdet på Frederiksborg Slot og var tilbage til frokost, så det har nok været Østrup, turen gik til, og ikke Gyldenlund, som nævnt et andet sted. Desværre havde Jakob Pedersen også gjort sig gode venner med Leonora Christina Ulfeldt og hendes

Johan Jacob Bruuns stik fra 1756 visende indkørselen til slottet. I forgrunden er to personer på vej ind til Rogaarden bag gærdet. Den anden gren fører hen til stien, der i dag er vejen mellem Store Kro og skuespilleren Olaf Poulsens hus.

Hvor disse stier går blev året efter, i 1757, Villa Gallina opført af slotsforvalter Döllner. Det dybe hul i baggrunden kaldtes »Humlehullet« og den mørke del er humlestager. Blev i 1793 købt til Gallina, er nu en del af haven. Hele trekanten er Rogaardens jord, som Hans Pedersen, en søn af Peder Andersen, væver, fæstede i 1750 efter at have solgt huset på skrænten i to halvdele. Den ene del solgtes igen i to dele. Derfor nu tre huse på skrænten.

Stien til højre i billedet synes at føre op til disse huse, men er nu den lange allé i parken, da rækværket nogle år senere flyttedes frem. Hans Pedersen kom tilbage til sit fødested og kaldte sig derefter Hans Rugaard.

mand; ved deres fald fik han kolde fødder og forsvandt i hast til Holland for aldrig mere at vende tilbage. Hans besiddelser blev konfiskerede, dog ved senere nåde givet ham tilbage, og Østrup blev solgt til kongens halvbrøder, Ulrik Fredrik Gyldenløve og gik fra ham tilbage i kongens besiddelse.

I efteråret 1678 sendte kongen, Christian den Femte, gennem amtmanden på Hørsholm, et brev til Avlskarlen Peder Nielsen, hvori han melder sine ønsker om Østrup. Her skulle være Jagtgård og Stutteri for de unge hopper under ledelse af en gartner. Til hans hjælp skulle den nærliggende avls-gård, Rogården, indrettes til bolig for 3 »statshusmænd« og deres familier. 2 andre familier skulle bo i vangeledshuset »Kirkeledshus«, som lå ved den lille kirkeskov på Endrups overdrev – og vistnok ligger der endnu.

I 1683 foretog man en ny gennemgang af kongens gods, og her får vi så at vide navnene på de nye beboere ved

Østrup. De blev de første fastboende indbyggere i det senere Fredensborg, og byens befolkning blev således til for 300 år siden.

Gartneren blev Peder Sanshøj Christensen, i daglig tale, Peder Gartner. På Rogården blev de lykkelige, Søren Sørensen, Esbjørn Jensen og Bendt Svendsen. I Kirkeledshus, Jens Larsen og Sven Hansen. Familierne på Rogården og Østrup var de heldigste. Ganske vist fik Peder Gartner ingen løn, men til gengæld fik han overskuddet af Østrups urtehave, samt frugt og andet hans kunst kunne frembringe. Desuden beværtede han de fine besøgende som gæstede stedet. Hans kone, Kathrine Johansdatter, døde i 1711 og i hendes skifte får vi at vide, at Peder Gartners dyreste ejestykke var en brændevinskedel til 13 Rigsd. og 2 mark. Mere værd end hans 10 får og den brune ko. På dette skifte skriver hans søn, Jørgen Pedersen under. Få måneder efter blev Jørgen en morgen

fundet ihjelstukket på vejen fra Asminderød Kro til Østrup. Gerningsmanden fandt man ikke. Samme kro kunne forlængst fejre sine 300 år, for i opgørelsen fra 1682 står, at kroen er opført på gadejorden med enkedronning Sophie Amalies tilladelse. Hun døde i 1675, mere end 300 år siden. Peder Gartner døde i 1720, 90 år gammel, men forinden havde hans søn, Lorentz Pedersen, overtaget ledelsen. Denne døde også i peståret 1711. Enken, Marie Margrethe Pedersdatter fra København, giftede sig igen med Johan Kremer. Han var gartner fra de danske besiddelser i Holsten og blev den første slotsforvalter på Fredensborg.

Folkene på Rogården fik heller ingen løn, men de havde på deling kornvangen, som strakte sig fra Østrup og ned til Kongevejen, d.v.s. al jord bag den senere Store Kro og ligeledes Prinsens gæstgiversted. Og ned mod Esrom Sø var gode engarealer til

Et gammelt billede med udsigt mod Skipperhuset og over de enge som Christian Manniche fik fravristet bønderne Søren Sørensen og Peder Andersen på Rogaarden.

græsning og hø, men også disse folk kunne beværte mindre fornemme gæster, der besøgte de skønne omgivelser.

I Kirkeledshus var man knap så heldig. De havde noget tilliggende jord af overdrevet, men var til gengæld yrkesmænd, skrædere, skomagere eller andet håndværk, der kunne supplere indkomsten. Hos dem boede også andre familiemedlemmer med håndværk, som kunne bidrage til fælles bedste.

Alle var de vel ansete hos de nærboende bønder; Karen Bondes var ofte gudmøder eller dåbsgæst i rang efter gartnerens familie. Indenfor fællesskabet forsøgte man efter bedste evne at bevare de goder, man havde. For Søren Sørensen var det intet problem. Da han døde i 1720, havde sønnen med samme navn længe været rede til at overtage faderens part. Bendt Svendsen døde allerede i 1692, da var hans børn små, og hans unge enke giftede sig med bonden Jørgen Hansen i Endrup. I stedet kom Mogens Pedersen ind i det lille samfund. Esbjørn Jensen var den ældste, født i 1627, blev enkemand i 1703, og da han var barnløs, var der fare for at en ny fæster skulle have hans part. Han gif-

Peder Vægters hus fra 1734, bygget af materialkusk Jonas Johansen. Bindingsværkets forskellige dimensioner fortæller, at det kommer fra endnu ældre bygninger. Det samme ses på mange andre gamle huse i området.

Kirkeledshus set fra haven. Navnet har det fået fra den nærliggende lille kirkeskov og, det er mere end 300 år gammelt. Det er et typisk syvfags hus, oprindeligt med en indgang i midten og en beboelse i hver ende.

tede sig igen 77 år gammel med den ganske unge Anne Bendsdatter, formodentlig en datter af Bendt Svendsen i hans første ægteskab. Han døde i 1705 og Anne giftede sig hurtigt med Hans Jørgensen, søn af ovennævnte Jørgen Hansen i Endrup. Også dette ægteskab blev kort, Hans døde i 1706. Som tredje mand valgte den unge enke Peder Andersen fra Sattrup, et klogt valg, for Peder var væver, og hans

håndværk gav et ekstra plus til familien.

I Kirkeledshuset skete også nogle forandringer, men med samme mønster, så vidt muligt indenfor det lille samfund. Da Svend Hansen døde i 1696 blev sønnen, Hans Svendsen, hans afløser. Denne døde dog kort tid efter og hans enke giftede sig igen med Hans Børgesen. Med Hans kom der lidt af en altnulmand ind i det lille samfund. Han var skræder fra dynastiet skræderfamilien i Asminderød, senere foderknægt, og ved indførelsen af den nyere skovordning skovfoged, som gjorde Kirkeledshuset til skovfogedbolig. Endnu idag kan man her se den klassiske indretning af tidens bolig for almuefolk, et syvfags hus med midterindgang og en lejlighed på hver side af denne. Men om det stadig er det oprindelige hus, kan jeg ikke sige, måske burde det undersøges. Som andre i det lille område gjaldt det om at supplere sine magre indtægter, og Hans opdrættede svin, solgte og slagtede dem til sine medborgere, det ses af regninger i skiftet efter Jørgen Klokkestiller. Hans Børgesen blev afløst af sønnen Niels Hansen som skovfoged efter faderens død i 1749. Niels' enke levede til 1812, da var Kirkeledshuset

forlængst gået over i privateje, efter i så mange år at have huset mange små hjem i de små stuer.

Frederik den Fjerdes beslutning om at lade Østrup blive afløst af et »Fredensborg« som et fristed for sin elskede Anne Sophie Hedvig og sig selv i 1719, har nok været modtaget med bange anelser af alle i den fastboende lille flok. Her må jeg vist nævne et andet medlem kommende udefra. Bodel Nielsen fra Joenstrup ægtede i 1712 Tyre Mogensdatter, datter af Mogens Pedersen, og de tre bønder i Rogården var nu Søren Sørensen, væveren Peder Andersen og Bodel Nielsen, som medbragte sin gamle far Niels Bodelsen. Det gamle Bodel-navn er egentligt et adelsnavn. Jeg træffer også på det i Karlebo og herfra stammer vel den Anders Bodelsen som i 1794 bosatte sig i Veksebo, og nok har forbindelse med den bekendte forfatter Anders Bodelsen i vore dage.

Har der været ængstelse for fremtiden hos beboerne, så er de hurtigt kommet på andre tanker, da der, samtidigt med opbygningen af slottet, blev behov for beboelse for de mange ledende personer i byggeriet. For arbejdsmændene var der ingen problem; de var soldater med lang tjenestetid og kunne bo i telte, men de virkelige håndværkere måtte bo et sted. Både på Rogården og i den nærliggende Asminderød by blev hver plet udnyttet til et sengeleje, og nogen beværtning var også nødvendig; alt gik med højtryk, og det smittede af på de fastboendes økonomi. En overgang rekvirerede bygmesteren materialer til 80 sengepladser for arbejdere, så det lille samfund blev til en myretue. Kongen selv var imod fast bebyggelse og tillod nødtvungent, at Store Kro blev bygget i 1723, det ses af hans nægtelse til udvidelse af kroen med en bagerovn og et bryggehus. De første kromænd havde dårlige tider, for alle andre drev beværtning, og de mere borgerlige gæstgivere havde stor søgning.

En forandring i Rogårdens familiekreds skete i 1723, da Bodel Nielsen

Udsnit af kort over Fredensborg, angivet at være fra 1728. Omgivelserne uden for slottet og vejnettet er helt fortegnet. Det eneste faste holdepunkt er Kammertjenerdammen fornedet i billedet. Den synes at få vand fra Lange Dam. Landevejen fra Frederiksborg vises at løbe ovenfor Lange Dam. Det er ganske ulogisk; terrænforholdene umuliggør dette. Bagerdammen ved Dalen er ikke afsat, men må ansues med forbehold. Foto: Nationalmuseet.

giftede sig med Citze Nielsdatter fra Stendalshuset i Grønholt og blev bonde der. (Tyre døde i 1722). Den nye gartner og slotsforvalter Johan Kremer så chancen til at være med i de gode indkomster og forpagtede Bodel Nielsens part i Rogården. Dermed var der brudt en indgang i familiekredsen. Konsekvensen heraf kom senere. 1730 døde Frederik den Fjerde. Sønnen, Christian den Sjette, og hans dronning, Sophie Magdalenes uforsonlige holdning til Anne Sophie Hedvig Reventlow gav dem ingen lyst til at benytte Fredensborg, og dronningens planer med Hørsholm Slot gjorde det ikke

bedre. De første tilladelser til bygning af huse blev givet i 1732 for Jørgen Klokkestiller og Christian Brændehugger; den sidste tøvede ikke med at indrette sig en lille smugkro. Forud havde det fastboende antal af beboerne fået en forøgelse, da Tømmermester Johan Bars i 1728 byggede den ældste del af »Prinsen«. Marketenderen for soldaterne, Lars Esmark, fik også bygget sig et langt lavt hus i Dalen i disse år. Men dødsstødet for beboerne i Rogårdshusene kom, da den kongelige værtshusmand, Jens Trelund, døde i 1733, og en ny skulle ud-nævnes.

Luftfoto fra 1967 af samme område, som er vist på det gamle kort på modstående side. Prøv selv at sammenligne detaljerne på de billeder.

Den nye hed Christian Manniche, var født i Sachsen og havde borgerkab som billardholder i Kræmmer-kompagniets hus, som lå ved siden af gæstgiverstedet »Fortunen« i København. Det blev senere slået sammen med det nuværende Fortunen ved denne bygnings opførelse omkring 1750. Kræmmerkompagniet havde som genbo Københavns Slot, og derfor søgning af indflydelsesrige personer fra hoffet. Men den unge konge nedrev i sine første regeringsår den gamle borg for at give plads for sit nye »Christiansborg«. Derved forsvandt mange af Christian Manniches fine klientel og gennem sin forbindelse

med »Hr. Ober Hof Marchal von Witzleben« kom han i »Handling« som Værtshusmand i Fredensborg. De var begge tyskere, og det har nok spillet nogen rolle. Men Christian Manniche havde øje for stedets mangler, og han måtte forbedre disse for at fuldføre sine høje planer om et kongeligt værtshus, med en så fornem mand som Christian Manniche i spidsen. Først måtte han have noget sædeland til bedriften, så det manglende bryggehus og bageovnen, der havde været savnet så hårdt siden 1723. Til bygning af bryghus o.s.v. fik han hurtigt bevilget 666 Rigsdaler, men sædelandet var vanskeligere at skaffe; de Asminderød

bønder ville ugerne afgive mere land. De havde allerede afgivet jord til den nye kongevej Fredensborg-Hørsholm. Ligeledes var det deres overdrev, som nu blev givet til opførelse af huse ved Fredensborg. Amtmand Frederich von Gram, der havde fået pålagt opgaven med at finde sædelandet, måtte nok ugerne følge Christian Manniches ønske om at få Rogårdens beboere smidt ud og den nærmeste jord tillagt kroen. Samt slotsforvalteren Johan Kremers part i 1730, da denne døde, og her var der mulighed for mere.

Amtmanden skriver et langt brev til kongen den 27. Februar 1734 om sine bestræbelser for at fuldføre sin opgave. Jeg ville gerne her gengive det lange brev, som så levende fører sin læser tilbage i tiden, men her er nogle brudstykker:

»Da jeg nu overveiede alle ting, at det var nødvendig for Eders Majsts Højts Stat, at Værtshuset eengang bliver vel indrettet og sat paa en fuldkommen god fod, at dette Sædeland, om iblant andet fordres dertil, ville paa den ene maade foraarsage en aarlig afgang i Eders Majsts Høje aufling, og der hos at skulle tilbiuges og repareres paa Værtshuset efter giorte Overslag for en = 666 Rdl = og paa den anden maade at ville være en Udgift eengang for Eders Majsts. Men igien at Menagere paa Biugnings Bekostning saa meget, at der dog ej mere til gick, saa efterdi dette kunde profiteris at Eders Majsts. Høje Vange ej skulde lide nogen skaar, naar de Rugaards beboere bortfløttede, haver ieg forsøgt at persvadere dennem dertil, men der udi fantes saadan møje, at ieg tilligemed Regimentsskriveren udi 2de Dage hafde dem for, og med alle slags rasons icke kunde bringe dem paa fløtte tanker, der hos foreholden dem, at de herefter icke bliver tilladt nogen Næring med Øll og Brendeviins Sall eller Kiørsel for Eders Majsts. Domestiquer, der u-agtet bleve de med megen Vaanefuldhed og Graad Bestandige ved at bede at de maatte blive ved deris Huuse og liden aufling som de i

van Gans Excellence Gert Hoffmeyer Rind og mist,
Mand Raaber og og Bog
Jule

Med sinne for at bringe sinne til at overkomme

Jørgen Petersen

Flyttemændene Poul Ræv og Poul Ræv

Peder P. A. Sørensen
Nyrup -

Peder Gartners hustru, Cathrine Johansdatter, blev begravet den 13. marts 1711, samme dag som hendes søn, Lorentz Pedersen, der havde overtaget faderens embede som forvalter og gartner på Østrup. På skiftet underskriver Søren Sørensen og Peder Andersen, den sidste med sine for bogstaver. Peder Gartners anden søn, Jørgen Petersen, skriver også under. Hans navn har fået et finere anstrøg ved at blive skrevet med t i Petersen, således som det blev brugt i sydligere dele af Europa.

Peder Gartner måtte samme år begrave sin anden søn, Jørgen. Han blev fundet ihjelstukket en morgen sidst i oktober på vejen mellem Asminderød og Østrup efter et besøg på Asminderød kro aftenen før. Mistænkt blev en person ved navn »Poul Ræv«, men det kunne ikke bevises. Jørgen var 46 år og ungkarl. Peder Gartner døde i 1720, 90 år gammel.

saa mange aar haver giort sig u-mage for og anvendt store bekostninger paa, da de i alle andre ting som dennem kunde overgaae, ville være fornøiet.«

Jeg skal spare Dem for mere af den lange skrivelse. Efter at deres sognepræst »tilfældig« var kommet forbi, og bønderne fik den truende besked, at jorden tilhørte Kongen og kunne fratages dem, selvom de havde livsbrev på den, gik de med stor bedrøvelse ind paa at flytte, om de fik nogen erstatning derfor. Christian Manniche tilbød nådigst at ville afstaa fra 350 Rgsdl. i ombygningssummen, således at Søren Sørensen fik 200 Rgsdl. og Peder Andersen 150 Rgsdl. som erstatning. Christian Manniche kunne sagtens være generøs; han blev af med nogle besværlige konkurrenter, fik sin sædejord og bygningerne på Rogården, som bl.a. var 20 fag staldrum og 7 fag stuehus. Dermed var den oprindelige lille koloni udslettet. Ganske vist fæstede Peder Andersen jorden oppe på skrænten, som nu er bebygget med 3 villaer. Søren Sørensen fik en gård i Nyrup og flyttede dermed til Tikøb sogn.

Måske skal jeg tilføje, at Peder Andersens søn kom tilbage til resterne af

Rogården i 1750, og hans søn igen, Christian Rugaard, døde i slutningen af århundredet uden efterkommere. Christian Manniche fik ikke meget ud af sine høje planer, han døde allerede i 1737. Enken giftede sig med efterføl-

geren Jacob Friedhoff; de to af hans steddøtre døde tidligt, den tredje blev gift med maleren Weicher og døde fattig i »Lille Rolighed« i Slotsgade.

Noget af Rogårdens jord gik til slotsforvalter-embedet og har idag matr. no. 2. Store Kro beholdt sin andel, men den virkelige nyder af Christian Manniches jordbegær var Chr. Conrad Jacobsen, som i 1799 overtog Kromand Terckelsens enke og dermed kroen. Han fik gratis arvefæste på den, og solgte den i 1806 for 6565 Rgsdl. Samtidig betingede han sig en toværelers lejlighed med køkken i den ende af det nuværende gamle anneks, der vender mod slottet – og det endda for livstid. Det meste af den omtalte jord blev solgt til udstykning i 1903 med matr. no. 8. Resterne af Rogårdens jord har no. 7 og ligger bagved »Gallina«.

Men i 44 år var en lille flok mennesker de første beboere i Fredensborg, der i år kan fejre 300 års fast beboelse på stedet, – idag er indbyggerantallet uægteligt noget større.

Henrik Pontoppidan og Nordsjælland

Af Karl Rønne

Henrik Pontoppidan er »kronjyde«, født i Fredericia 1857 og med en barndom i Randers. Han røbede tidligt en tilbøjelighed for et polyteknisk studium – en tilbøjelighed som han omformede i »Lykke-Per«s tekniske projekter. Men faderen så dog hellere, at han gik handelsvejen, og i dette øjemed sendtes han i 1872 på besøg hos farbroderen Isaak Sidénius Pontoppidan, der var købmand i Helsingør. Hermed grundedes hans nordsjællandske tilknytning. Året efter bestod han den daværende realeksamen med høje karakterer i naturfag og geometri, men med et beskæmmende g \ddot{a} i dansk stil. Ejendommeligt for et af dansk sprogkunsts største navne.

Henrik Pontoppidans tilværelse begyndte efter, at han bestemte sig for forfatterbanen og i 1879 flyttede ud til broderen Morten på Freerslev højskole, han fulgte også med, da broderen flyttede til større skoleforhold i Hjørunde. Det kom imidlertid til et brud brødrene imellem, og efter sit giftermål med en pige fra højskolekredsen drog han snart med hende til hendes hjemby, Østby i Horns Herred i nærheden af Selsø.

Fra den tid skriver sig de første mindre fortællinger, som anslår det senere forfatterskabs grundmotiver og foregriber de store romaner. Med livet i den stille landsby søgte han at realisere en drøm om en tilbagetrukken tilværelse i nær kontakt med natur og med bønder. Mindelser herom ligger sikkert bag Emanuel Hansteds mislykkede liv, som det skildres i »Det forjættede Land«. De pæuvre boligforhold i Østby medvirkede til en 3-årig datters død, og Pontoppidan greb da vandrestaven for at finde »en lys og renlig skovhytte«. På sin vandring fandt han i stedet den tidligere

direktørbolig ved Havreholm nedlagte papirfabrik lige syd for Hornbæk, og i 1884 lejede han denne kæmpemæssige villa »Slottet« med 24 værelser, der da havde stået tomt i nogle år. Den ensomme idyl, som her tiltrak Pontoppidan på hans urolige færd, finder man måske skildret i slutningen af »De dødes Rige«, hvor Fausingholm bliver et asyl for bogens overlevende, og fra hvis skovhytte »Den store Pan« – som en af personerne kaldes – lader sine skalmejetoner lyde.

Kort efter indflytningen på »Slottet« i Havreholm fødtes sønnen Hans, der, navngivet uden dåb, anføres i Tikøb sogns kirkebog: 1886 d. 28. okt. Hans Broby, søn af litterat Henrik Pontoppidan og hustru Marie Pontoppidan (30 år). Pontoppidan-navnet søgtes med sønnen ført tilbage fra den latiniserede form til sin danske oprindelse som et udtryk for Henrik Pontoppidans afstandtagen fra præstegårdsmiljøet, og hvad han kaldte »Sidenius-kulturen«. Tikøbpræsten dengang, Johan Carlsen, har dog indføjet Pontoppidan-navnet i parentes efter Broby i kirkebogen.

Det blev kun et kort ophold i Havreholm. Det ulige ægteskab viste sig ikke holdbart, og ved hjemkomsten efter et par dages ophold i København fandt Henrik Pontoppidan huset forladt, Marie var søgt hjem til Østby, familien opløstes, og 1887 forlod Pontoppidan

»Slottet«. Han indlogerede sig først hos bageren i Hellebæk, hvor den kendte postmester Hagen, der bestyrede den daværende yderste forpost for postvæsenet, har skrevet om sit bekendtskab med ham. Ved disse brydninger, da »pennen gik trent for mig og romanskriveriet helt var gået i stå«, som Pontoppidan siger i sine erindringer, da tankerne var døde og virkelysten slap, søgte han årsagen hertil i det stille landliv, han havde sværmet for, og han slog sig efter et halvt år ned på Frederiksberg. Så fulgte et par års omflakken i Europa, først for det Ancker'ske legat og derefter, med sin anden hustru, på en længere rejse i Tyskland og Italien.

Herefter blev Nordvestsjælland i nogen tid det foretrukne opholdssted for den nye familie. Det var først Rørvigs sommerland, der drog, men den øvrige del af året slog man sig ned »et eller andet sted i mellem Nordsjællands skove, hvor vi kunne finde en ledig bolig«. Først da børnenes skolegang krævede et fastere bosted, bosatte familien sig i Hillerød, hvor Pontoppidan i 1904 fuldførte den store roman »Lykke-Per«.

Som ældre mand boede han en tid lang i en stor villa i Snekkersten, hvorfra han ofte besøgte sine gamle venner i Helsingør, apoteker Ring og rektor Krüger. Ved krigsafslutningen 1918 boede han i havehuset hos redaktør Galschiøt i Helsingør, og her skrev han hjemkomstdigtet til Sønderjylland: »Det lyder som et Eventyr.«

Efter hustruens død 1928 levede han en sky og tilbagetrukken tilværelse i en Ordrupvilla indtil sin død 1943.

Huset i Helsingørgade, hvor Henrik Pontoppidan boede i sine Hillerød-år.

Svend og svendestykke på usædvanlig køretur

Af S. Borella-Hansen

Den 1. oktober 1907 stillede den da 15-årige Svend Borella-Hansen hos snedkermester Chr. Olsen i Fredensborg for at tiltræde den læreplads, som skulle blive hans ståsted i tilværelsen gennem de følgende fem år.

Om afslutningen på den periode, der markeredes med udførelse af svendestykke, fortæller den gamle Hillerød-snedkermester i denne artikel.

Langt om længe var mine fem læreår forbi, og jeg begyndte at glæde mig til at tjene 18 kr. og 60 øre om ugen.

Mit svendestykke var et mahogni-dameskrivebord i en, desværre ikke helt stilren »empire«, med indlægninger af citrontræ. Min søster boede dengang i Farum, og hun ville købe mit svendestykke.

Der var ingen lastbiler i Fredensborg dengang, så »kunstværket« skulle pakkes i en stor kasse, sendes med banen til København og omekspereres til Slangerupbanen. Det var dog både dyrt og risikabelt, så vi blev enige om, at hun skulle tale med en gårdejer i Farum og spørge, om jeg kunne låne et hestekøretøj og selv transportere svendestykket.

Dette skulle bedømmes af snedkermester Harmsen og L. Hansen på rådhuset i Hillerød, under borgmester Carl Zahlmanns auspicer.

Jeg startede i god tid fra Farum en råkold decembermorgen. Jeg havde aldrig kørt med hest før, men tænkte ved mig selv, at det kunne der vel ikke være nogen ben i.

Jeg kom hurtigt på andre tanker!

I nattens løb var kommet islag, og hesten sejlede rundt som en klat smør på en varm kartoffel. Den havde også hurtigt opdaget, at det var en underlig kusk, der sad på bukken. Da jeg, langt om længe, nåede til Bregnerød, bad jeg

S. Borella-Hansen

smeden om at slå brodder i. Det hjalp lidt, men hesten havde nu bestemt sig for at gå, og ligegyldigt hvor meget, jeg tærskede løs på den, nægtede den at skifte gangart.

Jeg kom altfor sent til Fredensborg, og da vi fik læsset svendestykket på vognen, overtog mester styringen.

»Du er da et værre fjols til at køre en hest. Nu skal jeg vise, hvordan man bærer sig ad!«.

Men uanset hvordan, han bandede, holdt hesten stædigt sit tempo. Det hjalp heller ikke, at mester skar en forsvarlig hasselkæp inde i skoven, og vi kom næsten en time for sent til opvisningen. Vi fik også en ordentlig gang skældud. Jeg tænkte, at det dårlige humør ville smitte af på bedømmelsen og ventede det værste. Jeg ville derfor næsten ikke tro mine egne øren, da det blev meddelt, at mit svendestykke var tilkendt sølvmedalje. Jeg fik også overrakt et dokument, som organist Laumann kalligraferede. I dette stod på prent, at jeg havde udført et »fortrinligt« stykke snedkerarbejde, der var belønnet med højeste udmærkelse.

Alt endte således i fryd og gammen med vin og kransekage på »Kronprinsen«.

Så fik vi igen spændt for, og jeg fik anbragt svendestykket. Mester ville have det surret forsvarligt fast, hvad jeg mente var unødvendigt, eftersom jeg var forberedt på, at krikken ville liste af i samme tempo som på turen herop.

Da vi nåede Lyngø, var det begyndt at mørkne, og ligesom vi havde passeret kirken, mødte vi et flyttelæs med presenning over. I samme »nu«, hesten så det, for' der en djævel i den. Først stod den bomstille et øjeblik. Så knaldede den begge bagben op mod vognens forfjæl og gav sig til at splintre afsted i rasende fart. I det skarpe sving ved Lyngø Kro stod vognen på to hjul, og jeg var glad for, at mester fik sin vilje, så svendestykket var bundet forsvarligt fast. Mere og mere var jeg dog overbevist om, at vi om lidt ville havne

i grøften med vognbunden øverst.

Ud gennem Vassingerød og skoven gik den vilde jagt, så gnisterne fløj under hovene, og jeg tænkte med rædsel på, hvordan jeg skulle få standset bæstet, når jeg om lidt kørte ind i Farum.

Lige uden for »Hotel Farum« stod hesten igen bomstille et par minutter, hvorefter den i magelighed spaserede i sin tidligere gangart hen til min søsters konditori, hvor vi fik læsset af og konstateret, at skrivebordet var kommet helskindet fra den halsbrækkende køretur.

Men nu forestod det værste!

Hvad ville der ske, når jeg kom for at aflevere køretøjet? Hesten dampede, som når mosekonen brygger en sommernat, og dens forparti var dækket med et tykt lag skum. Der ville nok være lagt i kakkellovnen til mig!

Med bævende hjerte bankede jeg på hos den store gårdejer, der kom og stillede sig foran hesten. Han så fra den til mig et par gange, og jeg tænkte: – Nu kommer det!

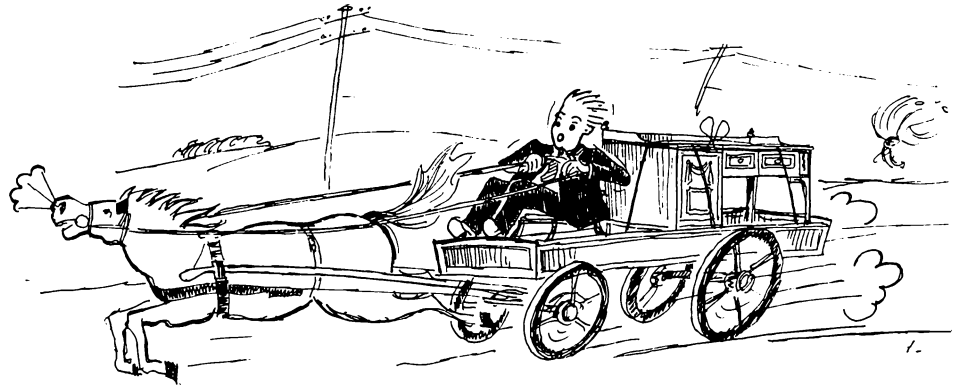
Men i stedet for det, jeg havde ventet, sagde han: – Sig mig, hvor har du lært at køre en hest? Du er faneme den første, der har kunnet køre det stædige bæst svedt! Hvis du har lyst, må du gerne låne hinner så tit, du vil, for hun har sku godt af en sådan opstrammer.

I stedet for et par på kassen fik jeg altså en stor fjer i hatten.

Al den virak, jeg denne dag havde høstet, skaffede mig dog et lettere anfald af storhedsvanvid. Jeg satte nemlig i »Berlingeren« en annonce sålydende: »Ung snedkersvend med sølvmedalje ønsker arbejde på et af Københavns fineste værksteder«.

Nu skulle jeg lære københavnerne, hvordan man lavede snedkerarbejde ude i provinsen! Selv om der også dengang var stor arbejdsløshed, fik jeg tre-fire tilbud, hvoriblandt jeg valgte en lille mester ude på Blegdamsvej – fordi han arbejdede for et par museer... og for hoffet!

Det var kun en beskedent virksomhed med tre svende og et par drenge, men mester arbejdede selv med, og på

alle de værksteer, hvor jeg har arbejdet, har jeg aldrig truffet en dygtigere håndværker. Han var snedker af Guds Nåde, og hurtigt gik det op for mig, at det jeg havde at lære københavnerne, kunne være på et meget lille sted.

Da jeg havde været der en ugestid, kom mester da også hen til mig og spurgte: – Sig mig, hvorfor bildte De mig den løgnehistorie ind med sølvmedaljen?

– Det er skam ikke løgn, svarede jeg.

– Det må det være, for man får ikke medalje for at lave sådant noget fusk, som De står her og roder med. Hvis De ikke tager Dem alvorligt sammen, kan De tro, De skal komme ud!

Heldigvis var de tre andre svende flinke til at vise mig tilrette og lære mig en masse fiduser, jeg aldrig havde anet eksistensen af, blandt andet den at udnytte maskinerne effektivt.

På værkstedet var ingen maskiner, men materialerne blev sendt til et maskinsnedkeri, og så gjaldt det om at lægge alt tilrette, så det hele kunne glide og lette ens arbejde mest muligt. Det varede heller ikke længe, før jeg fandt ud af det, og efterhånden blev mester tilfreds med »det skidt«, jeg stod og lavede.

Men da det blev maj, og de store magnoliatræer ved Blegdamshospitalet sprang ud, kunne jeg ikke udholde København længere, og da jeg kom og fortalte mester, at jeg ville rejse, var han slet ikke lettet over at komme af med mig.

Jeg rejste op til Norge, hvor jeg havde en dejlig tid i 1913 og 1914, indtil

den første verdenskrig brød ud. Så blev jeg indkaldt til militærtjeneste og måtte sige dejlige Norge farvel.

Jeg var kommet dertil ved at sejle med en af de små fragtdampere, der gik mellem Lübeck og Bergen. For 10 kr. kunne fås en køjeplads mellem København og Bergen, men proviant måtte man selv sørge for. Et rugbrød et pund smør og lidt ost var forplejningen, og der var vand i hanen i kabysen. Vi anløb alle byerne fra Christianssand til Bergen, og hele turen gik »indenskærs«, så vi ofte sejlede med store klipper nær på skibet til begge sider.

Det første sted, jeg søgte arbejde, var hos den berømte Chr. Knag, der især var kendt for sine fine indlægningsarbejder. Han så overbærende på mig og sagde: – Ja, jeg kunne godt bruge en mand – men De er så liten!

Så måtte jeg gøre ham opmærksom på »at en lille og vågen er bedre end en stor og doven«.

– Nå, vi kan jo prøve, sagde han, og så blev jeg der, lige til jeg skulle hjem og »i trøjen«. Residensen blev derefter forlagt til Høveltelejren, og jeg brugte det næste par år til at grave skyttehuller lige fra Bagsværd og ud gennem Dyrehaven til Øresund for en betaling af 1 kr. og 20 øre om dagen – en rød enkroneseddel og de 20 øre i mønt. Det var bittert efter, at man havde oppebåret en så fyrstelig gage som 28 kr. og 50 øre om ugen oppe i Bergen!

Men det er en helt anden historie, som Kipling siger.

Turen op langs kysten

Af Hakon Stephensen

Lidt om huse – mest de forgangne – som man passerer fra »Nulstenen« ved Østerport til »Den kongelige Banegård« i Helsingør.

Det er en junidag i 1958, der danner forudsætningen for denne artikel.

Jeg var blevet tidligere færdig end sædvanlig på Politikens redaktion og havde fundet ud af, at jeg med lidt fart på kunne nå hjem til middag med familien i Humlebæk-sommerhuset.

Ligesom jeg gik ud ad døren mod Rådhuspladsen, kom en af salgsafdelingens inspektører og spurgte, om jeg skulle hjem. Han boede selv i Espergærde og tilbød at køre mig.

Jeg har altid været en hund efter at tage turen op langs kysten ad Strandvejen, og skønt jeg har gjort det hundreder af gange, så synes jeg i grunden altid, at vejen er ny.

Den dag kørte vi ned ad Nørrevold og ud til Østbanen for at fortsætte ad Dag Hammarskjölds Allé, (denne gade, som volder Postvæsenet idelige bekymringer, fordi intet menneske kan stave *Dag Hammarskjöld*), så havde vi fået retningen til »lige ud ad Strandvejen«.

Jeg var i solskinshumør, og uden egentlig at tænke over det snakkede jeg hele vejen for at fortælle min »chauffør« om alt det, vi kom forbi, og han sad ganske stille og lyttede.

Så gik der ti år, og en dag blev jeg ringet op af samme mand, som erindrede mig om køreturen og havde et mærkeligt forslag: –

– Kunne De ikke tænke Dem at

komme til møde næste torsdag i »Espergærde Lions Club« for at fortælle os alt det, De sagde, da vi kørte hjem sammen for ti år siden?

– Hvad sagde jeg dengang?

– De sagde noget om alle de huse, vi kom forbi.

– Det var mange.

– Nå ja, men det var vel også kun om de mere spændende. Jeg husker den tur så tydeligt, og når jeg kører den i dag, så repeterer jeg, hvad De fortalte.

– Himmelen bevare mig, sagde jeg, – så er jeg jo ved at blive historiker. Men lad os bare prøve, om jeg kan klare det på torsdag.

Mødet skulle finde sted i en af Strandvejens mest besynderlige bygninger, »Kystens Perle«, der dengang endnu var i funktion som hotel og restaurant.

Det var første og sidste gang, jeg kom der. Huset var lige så rædselsfuldt indvendigt som udvendigt. Men det kommer ikke denne sag ved.

»Løvemødet« blev vellykket. En af deltagerne kom bagefter hen til mig og sagde:

– Jeg har kørt den tur hver dag i fem år og aldrig anet, at der var noget interessant at se.

Efter denne premiere tog jeg mig sammen og gjorde lidt mere ud af emnet. Blandt andet samlede jeg et halvt hundrede lysbilleder, og så har jeg i

tidens løb muntret mig med at snakke løs, når venlige mennesker kom og bad mig komme til et eller andet forretningsmøde, hvor medlemmerne havde kedet sig grusomt, men tålmodigt under beretning og regnskab, og derfor trængte til lidt opkvikkende underholdning, inden de gik hver til sit eller ind til det fælles kaffebord.

*

Nu kommer andet afsnit af historien. I januar måned ringede civilingeniør *Niels Richter-Friis* og spurgte, om jeg ikke havde en artikel til 33. årgang af »Folk og Minder fra Nordsjælland«.

Jeg var straks med på tanken, fordi jeg er en beundrer af dette årsskrift, som er udsprunget af glæde over Nordsjælland med alt, hvad der er dejligt.

– Er der noget bestemt, jeg skal tale om, spurgte jeg.

– Nej, svarede Richter-Friis, – der er fri bane, selvom det helst skal handle lidt om Nordsjælland.

– Så vil jeg gerne skrive om turen op langs Sundet med snak om huse, man møder og endnu mere om huse, man burde have mødt, men som nu er forsvundet.

Østerport, der blev nedrevet, da voldene faldt i 1857

P. V. Jensen-Klints »Nulsten«

Vi starter som i juni 1958 ved Østbanen. – På denne plads, der ikke er nogen plads, men ikke desto mindre bærer det fornemme navn »Oslo Plads«, (hvilken benævnelse ingen nogensinde bruger), stod i sin tid Staden Københavns »Østre Port«, men i 1857 blev fæstningen ophævet, og derefter nedrev man de smukke portbygninger. Denne var opført i 1708 som efterfølger for en endnu tidligere port fra 1665. Nedrivningen var komplet tåbelig, – tænk, hvis den smukke portbygning havde stået her på Oslo Plads og givet stedet lidt karakter. Muligvis ville man påstå, at den stod i vejen, men mange andre steder i verden har man beskyttet de gamle byporte og ladet trafikken køre udenom. Det kunne også være gjort i København, hvis ikke nedrivningsdillen allerede var begyndt dengang, – den lever stadig.

For at dulme på den dårlige samvittighed besluttede byen 40 år efter, at der skulle rejses mindstene for de gamle byporte, og i 1925 afsløredes den såkaldte »Nulsten« ved Kristiania-gade, den er tegnet af P. V. Jensen-Klint, Grundtvigskirkens bygmester, og det er for sin tid et ganske net stykke granitskulptur.

På vej videre frem må vi standse et

øjeblik ved de to kirkegårde, til højre »Garnisons«, (1711) til venstre »Holmens« (1666, – oprindelig hed den »Bådsmanskirkegården«). De lå lige uden for Voldene, men af sparsommelighedshensyn havde man holdt frit til en randbebyggelse ud mod vejen, og her kom mange år senere til at ligge de fine huse, »Den amerikanske Ambassade«, »Nordstrands Palæ« og »Lille Amalienborg«, – det sidste var forøvrigt det første og vakte megen opsigt i 1914, fordi det af arkitekt Carl Brummer blev opført som privatbolig for tømmerhandleren Harald Simonsen (»Guld-Harald«), som havde ønsket at bygningen skulle ligne et af Amalienborg-Palæerne, omend dimensionerne blev lidt formindskede.

»Lille Amalienborg« fra 1914

Den mishandlede »Trafikmestervagt« på Trianglen

Vi kører hurtigt videre og passerer de triste »Søer«, der i 1928 blev moderniseret af daværende stadsarkitekt Poul Holsøe, som havde en forestilling om, at de skulle ligne flodbilledet, der findes i de fleste storbyer, Elben gennem Hamburg, Seinen gennem Paris, Themsen gennem London, osv. Det mislykkedes, – ak, hvor var Søerne langt mere attraktive i forrige århundrede, da maleren Chr. Købke brugte

deres naturlige bredder som sit yndlingsmotiv.

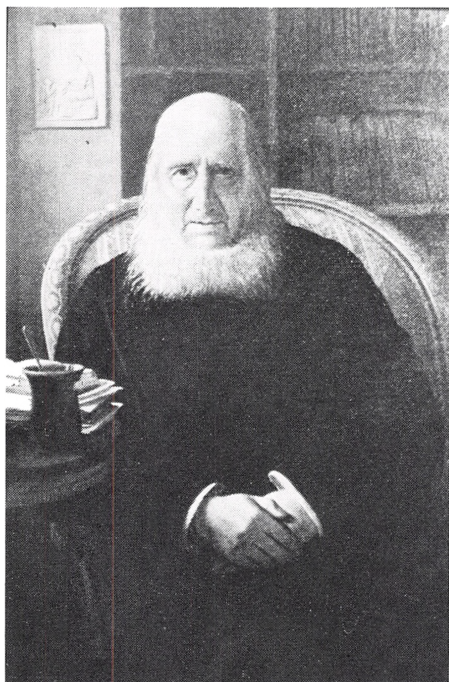
Nu skal vi se at komme hurtigt ud ad byen, men vi må stoppe et øjeblik på »Trianglen« for endnu engang at give udtryk for forargelse over bystyrets mangel på pietet og æstetisk sans. Midt på denne befærdede plads ligger »Trafikmestervagten«, som i 1904 blev opført efter tegning af den unge P. V. Jensen-Klint, der dengang var en af Jugend-arkitekturens fans. Han lagde hele sin sjæl i tegningen af dette hus; alene den bevægede tagform, der øverst er prydet med et dragemotiv, var en seværdighed, indtil byens vise fædre fandt ud af at sælge taget til en kreds af lysreklamer, idet man samtidig lod resten af pavillonon forfalde.

Vi fortsætter hovedrytende i rask tempo. Der kunne være grund til at standse adskillige steder, men rejsen er lang. Efter at have passeret krydset ved Jagtvejen kommer vi forbi et forvirret byggeri. Det var op til århundredskiftet store villagrunde, hvor den ny tids handelsfyrster havde slået sig ned i Philip Heymans naboskab. De er væk. Det sidste hus forsvandt i fjor. Det var vinhandler Teilmanns røde villa på hjørnet af Christiansmindevej, bygget i 1869. Den havde holdt skansen i over 100 år og var blevet alene tilbage. Nu skal der nok bygges en seks-syv etager. Sandheden i hævd, Teilmanns villa var ikke nogen skønhedsåbenbaring, men den var typisk for parvenutidens mangelfulde arkitekturformelse.

Næste stoppested er »Tuborg«. Til venstre ligger »Ensomme Gamles Værns« store kompleks, der er bygget over N. F. S. Grundtvigs bolig i hans storhedstid fra 1867 til hans død i 1872. Det fortælles, at han her havde sit bibliotek ud mod Strandvejen. 10.000 bind stod der på hylderne; adskillige af dem havde han selv skrevet. Hans yndlingsplads var ved vinduet mod vejen, og han nød, når folk gik forbi og hilste ærbødigt på patriarken. Den store oplevelse var en dag, da Kronprinsen (senere Frederik VIII) kørte

forbi fra Charlottenlund til Amalienborg i elegant Landauer med rød kusk. Ud for Grundtvigs vindue lettede han sig i sædet og hilste ved at svinge med sin høje hat, og familien noterede senere, at Kronprinsen *havde hilst først*. – I 1862 blev det besluttet, at Grundtvig skulle portrætteres, og for at gøre det helt fuldendt, anmodede man både *Vilhelm Marstrand* og *Constantin Hansen* om at udføre hver sit billede. Men da Grundtvig ikke ønskede at sidde model mere end nødvendigt, forlangte han, at de to malere skulle komme samtidig. – Constantin Hansen fortæller senere i et brev, at det var ham inderligt imod at stå og male omkap med Marstrand. Men billederne blev fuldendt, og man kan se, hvordan de to berømte kunstnere har stået side om side, fordi den myndige model ville have portrætteret malet fra en ganske bestemt vinkel. Grundtvig sidder i en højrygget stol, som var skænket ham af danske kvinder, der havde broderet dens betræk. På bordet ved siden af står et rubinrødt glas med en ske. Nogen hævder, at det var toddy, Grundtvig drak. Afholdsfolk påstår, at der var vand i glasset. Personlig har jeg altid undret mig over, hvorfor Grundtvig skulle drikke vand med ske.

Også Grundtvigs bolig er væk. Den Grundtvig, malt af Marstrand. Med toddyglas

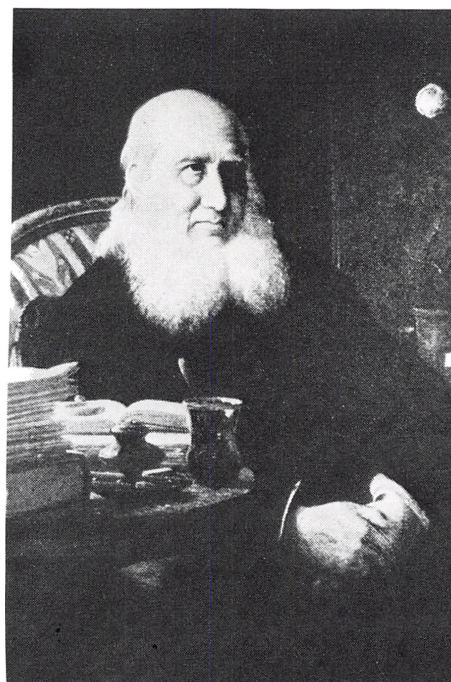
er forsvundet ind i det store plejehjemskompleks for de ensomme gamle.

Overfor ligger så »*Tuborg Bryggerierne*«. Vi bør kaste et blik på den oprindelige beskedne administrationsbygning til venstre for indkørslen. Den er tegnet af arkitekt, professor *Anton Rosen* i 1914 og er uden tvivl en af disse års fornemste bygninger. Tuborg-Flasken, der oprindeligt blev flyttet fra den store udstilling i 1888 ved Vesterport og ud til Bryggeriets egen grund i Hellerup, vil vi gå uomtalt forbi. Måske bør vi heller ikke opholde os længe ved »*Skelstenen*«, på den anden side vejen. Den blev bekostet af Brygger *Carl Jacobsens* »*Albertina-legat*« i 1926. Hvorfor den står der er gådefuldt, hvis det ikke skal betragtes som *Carlsberg Bryggeriernes* modtræk mod Tuborg-Flasken. Billedhuggeren *Jens Lund* udformede denne firkanterede stenblok, prydet med relieffer, der yderligere er forsynet med formnende tekster, hvoraf en lyder:

»*Vælg og vræg, mens det er dag*«.

Ovenover ser man nogle landlege figurer af begge køn. Når vi i mine unge dage passerede denne sten, påstod *Poul Henningsen*, at det var pornograf.

Grundtvig, malt af Constantin Hansen. Også med toddyglas!

Et hundrede meter fremme på venstre side lå indtil begyndelsen af forrige år det smukke landsted »*Store Mariendal*«, opført 1769 efter tegning af ingen ringere end arkitekten *Philip de Lange* – man påstod, at *Struensee* havde boet der i en periode. Nu blev det nedrevet, og Hellerup blev endnu en tak tristere. På en lang strækning ligner Strandvejen her Vesterbrogade.

Man skal helt ud til »*Øregaard*«, før der er grund til at stoppe. Øregaard var et af de fornemme landsteder med et tilliggende på 100 tdr. land, der strakte sig fra Øresund og et godt stykke ind i landet. Her boede storkøbmanden *A. N. Hansen*, stamfader til slægten *Grut*. Senere blev ejendommen, efter at en del af jorden var solgt fra, købt af »*I. E. Ohlsens enke*«, ikke firmaet, men hende selv. I 1917 solgtes »*Øregaard*« til *Gentofte Kommune* for den dengang svimlende pris af 1,7 millioner. Når kommunen foretog dette dristige køb, var det fordi man tænkte sig, at »*Øregaard*«s stadig betydelige grund kunne bruges til det ny Amtssygehuse, det der nu er bygget ved *Kildegårdsvej*, fordi fornuftige mennesker gudskelov standsede Øregaard-planerne.

Nu er der i »*Øregaard*«s bygning et yndigt lille museum, som blandt andet rummer Gyldendal-forlæggeren, etatsråd *Jacob Hegel's* lokal-topografiske samling.

»*Øregaard*« blev bevaret, men den efterfølgende række af pompøse landsteder, »*Store og Lille Taffelbay*«, »*Blidah*«, og »*Maglegaard*« forsvandt, og deres haver blev forenet til parken omkring stokbebyggelsen, som fik navnet »*Blidah*«, måske fordi denne ejendom var den mest kendte. Her havde århundredskiftets store tegner og maler *Lorenz Frölich* boet, fra han giftede sig 2. gang i 1878, til han døde i 1908. Hans hustru, *Benedicte Ulfspærre Treschow*, sad som enke på landstedet »*Blidah*«, hvor hun havde boet med sin første mand, professor *Carl David Withusen*.

Det var et lille stykke personalhisto-

Tuborgs administrationsbygning

Den umotiverede »Skelsten«

»Store Mariendal«, der blev nedrevet i fjor

»Øregaard«, der skulle have været Amtssygehus

rie, der smuttede ind i den topografiske sammenhæng.

Skal vi gøre et lille ophold ved »Charlottenlund Slot«. Her lå oprindeligt »Gyldenlund«, bygget for en af Christian Gyldenløves 4 sønner. Det blev i familien til 1722, hvorefter det gik over til *Christian V.* *Christian VI* overlod det i 1770 til sin søster, Charlotte Amalie, og deraf kom Charlottenavnet.

Slottet fortsatte i kongeligt eje og blev i 1879 overdraget Kronprins Frederik (VIII), da han giftede sig med *Lovisa af Sverige-Norge*, men man fandt, at det ikke var slotsmæssigt nok til kongebolig. Derfor blev det overdraget arkitekt, etatsråd, professor *F. Meldahl* at give bygningen en gang fransk Chateau-stil med kuppel og spir. Det var tidens smag, og Meldahl var specialist i denne kunst. – Han foretog i 1870'erne en tilsvarende make-up af den hovedbygning, som *C. F. Hansen* havde opført for den store *Reventlow* omkring år 1700 på hans lollandske gods, »*Pederstrup*«.

Men da »*Pederstrup*« i 1930 overgik til »De danske Landboforeninger«, så besluttede man resolut med Carlsberg-Fondens støtte at pille hele den Meldahlske pynt af *C. F. Hansens* hus, så det nu igen har sit oprindelige udseende, men Charlottenlund Slot er Meldahls værk.

Bag slottet står der ret ubemærket en beskeden obelisk. Det er et mindesmærke for Kong Frederik VIII. – Konger med ottetaller bliver nemlig aldrig fejret i Danmark For *Christian VIII* findes ingenting og for *Frederik VIII* kun denne ret anonyme havedekoration, rejst så sent som i 1932 på initiativ af general *Erik With*, der havde været officerskammerat med *Frederik* i en fjern fortid. – Hvorfor »*Otterne*« skal holdes nede, mens andre konger rider rundt på torve og pladser, er ikke helt klarlagt. Personlig mener jeg, at det skyldes, at disse to monarker var dannede mennesker. Men ikke mine ord igen.

Kører man videre, går turen ad

»Charlottenlund Slot«, der blev forsynet med tårne og spir for at blive et kongeligt slot

Vandstrandvejen, der blev anlagt først i trediverne, fordi det var for besværligt at komme igennem det efterhånden tæt bebyggede Skovshoved. Her står ud imod vandet den besynderlige skulptur, der forestiller polarforskeren *Knud Rasmussen*. Den er formet af billedhuggeren *Poul Søndergaard* og opsat i 1965. *Knud Rasmussen* vender ryggen til de forbifarende og stirrer længselsfuldt over mod Sverige.

Da min kone en dag kørte forbi med vores lille sønnesøn, sagde han:

– Farmor, hvorfor står den lille nisse der?

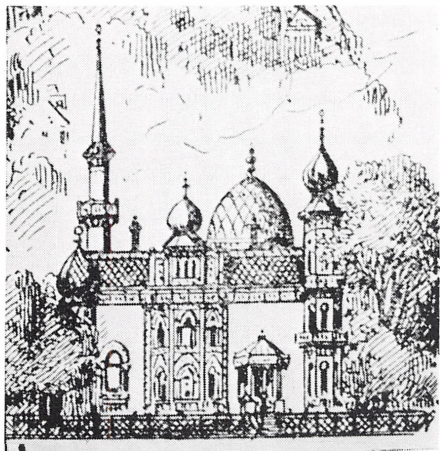
Og det vil til evig tid forblive en gåde.

Vi opgiver at gøre holdt ved *Bellevue*. Det kunne kræve et helt årshæfte for sig. Måske skulle man dog lige gøre opmærksom på den skønne sten ved »*Emiliekilde*«, der mærkeligt nok har fået lov at stå der i 200 år, uden at komme noget til. Den blev rejst af den store statsmand, *Ernst Schimmelmann*, til minde om hans elskede hustru, *Emilie*. (f. *Rantzau*, – 1752-1780). Tegningen blev udført af maleren *Abildgaard*.

Nu kan jeg ikke styre mig igen. Her er følgende *Schimmelmann*-historie:

Den ærværdige greve søgte en ung sprogkyndig sekretær. Der kom en fortræffelig mand, *Johan Georg Rist*, som *Schimmelmann* fandt velegnet; men forinden han foretog engagementet, præsenterede han den unge *Rist* for grevinden, der bagefter advarede sin mand, fordi unge *Rist* var kortklippet og således måtte betragtes som samfundsfarlig. Kort hår var en *Jacobiner*-mode på en tid, hvor alle ordent-

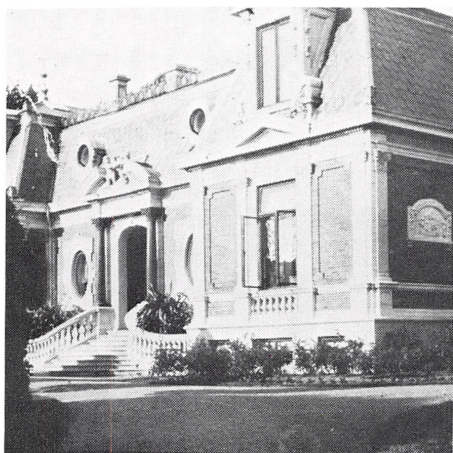
lige mennesker var langhårede, eller gik med paryk. – Nå, der kom dog en aftale i stand. Rist lod håret vokse og blev senere en fremragende mand inden for dansk udenrigstjeneste. Undskyld! Det var igen et personhistorisk sidespring. På Vandstrandvejen glemte vi at gøre holdt ved hjørnet af Hvidørevej. Her lå indtil vejarbejderne i trediverne *Villa »Hassan«*, en

»Villa Hassan«, der faldt for at give plads til Hvidørevej

seværdighed, som optog københavnernes. Villaen var helt i tyrkisk stil med alle mulige krummelurer, Minareter og nøghulsformede vinduer. – Ejeren var tyrkisk Generalkonsul *Manfred Büllner*, der 1898 havde bygget huset til ære for sit andet fædreland. Pengene havde han tjent ved at fabricere »Brahma« livseliksir.

Det er en skam, at der ikke er plads til at fortælle om mange af de andre huse.

Villa »Springforbi«, et ægte stykke »halvfemserne«

Vi når ud til Springforbi, der hvor Skovvæsenet nu takket være sine rundelige indtægter fra »Dyrehavsbakken« har formået at opkøbe en række store landsteder ud mod stranden og skabe et frit område fra »Eremitagesletten« til Sundet. Det ene store landsted efter det andet er forsvundet.

Lad os hæfte os ved et enkelt, der var karakteristisk for stedets rigmandspræg før århundredskiftet.

Det var villaen »Springforbi«, bygget af den dansk-amerikanske varemægler, *C. F. Funch* i 1875. Han ønskede noget pompøst. Selv boede han der kun lidt, men overlod stedet til sin søster, Etatsrådinde *Blom*, der gennem 30 år eller mere holdt et lille borgerligt hof i dette Strandvejs-Chateau. Siden blev huset solgt til pølsefabrikant *J. P. Steffensen* (med to f'er), som humørløst nok afhændede ejendommen til staten, og dermed var dens skæbne beseglet.

Det er på en måde Dyrehavens skovrider *Tage-Jensens* fortjeneste, at man konsekvent lader husene på de indkøbte strandejendomme nedrive hurtigst muligt, – lidt pietetsløst måske, men han hævder, at hvis man lader bygningerne stå, så vil de meget hurtigt blive overdraget til en eller anden institution eller lignende, som så vil kræve en vis udenomsplads, bl.a. til egen parkering, og dermed er det samlede parkområde blevet beskåret og splittet.

Skovrider *Tage-Jensen* har uden tvivl ret, men det kan undertiden være bittært at se karakteristiske huse, der kendetegner et stykke historie, forsvinde.

Om næste seværdighed »Strandmøllen« er der skrevet så meget, at vi kan passere stedet uden kommentarer; – måske skal vi lige anføre, at papirmager *Johan Drewsen* allerede i 1693 kom fra *Celle* til Danmark for at lære os at lave papir.

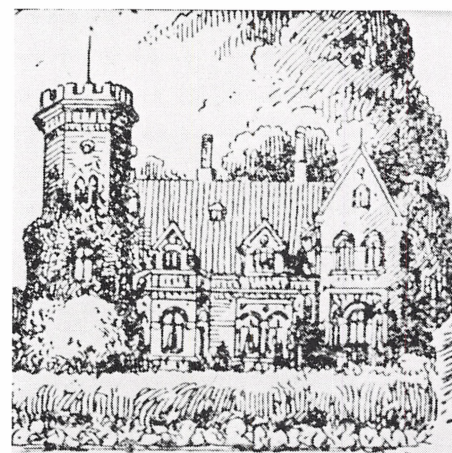
Det næste hus, der ofte er omtalt, men har så megen lokalhistorisk interesse, at vi ikke bør køre videre uden at

»Palæet« i Skodsborg, Frederik VII's kærlighedsrede

fortælle lidt derom, er »Palæet« på Skodsborg Bakke, den smukt bevarede grå længe, som i sin tid blev opført af murermester, oberstløjtnant i Borgervæbningen, *Johan Heinrich Lütthans*, svigerfar til et par af datidens fremtrædende personligheder, digteren *Christian Winther* og politikeren, siden biskop *D. G. Monrad*. Efter Lütthans' død i 1852 solgtes huset til Kong Frederik VII, der ønskede en fredelig sommerbolig for sig og *Grevinde Danner*. Grevinden blev boende der ti år efter kongens død. Strandvejen var jo ikke den store færdselsåre dengang. Men Frederik VII nød at flytte et godt stykke uden for byen; så skulle ministrene – ikke mindst den af Majestæten lidet estimerede *C. C. Hall* (Konseilspræsident 1857-63) i kjole og hvidt køre med hest og vogn ud til formiddagsaudiens for at få underskrevet diverse love. Kong Frederik havde sine særheder.

Man fortæller også, at han boede i Skodsborg og sendte bud til Udenrigsministeriet med krav om at afbryde

»Smidstrup«, grækerkongens danske sommerresidens

den diplomatiske forbindelse med Rusland, fordi en storfyrste var sejlet forbi hans sommerresidens uden at salutare. Nu er »Palæet« en del af Skodsborg Sanatorium.

Lad os stoppe op næste gang efter svinget mellem Vedbæk og Rungsted. Her lå »slottet« »Smidstrup«. Det er forsvundet for nogle få år siden efter at have ført en omtumlet tilværelse gennem godt 100 år. Overhofmarskal, Overkammerherre *Waldemar Tully Oxholm* lod det bygge i 1867 efter tegning af den kun 33-årige arkitekt *C. V. Nielsen*, idag en ukendt kunstner, men for samtiden en succesrig mand, der foruden adskillige store bygninger også nåede at stå for opførelsen af tolv kirker. »Smidstrup Slot« blev i 1888 købt af Kong *Georg af Grækenland*, som ville have en feriebolig i sit hjemland, måske også en eksilbolig, hvis der på anden måde blev for varmt i Hellas. Han opholdt sig ikke meget på Smidstrup, men man ved dog, at han mødtes her med sin broder, *Frederik*, senere *Frederik VIII*, og de drøftede

på deres vandringer i parken problemerne omkring monarkiet.

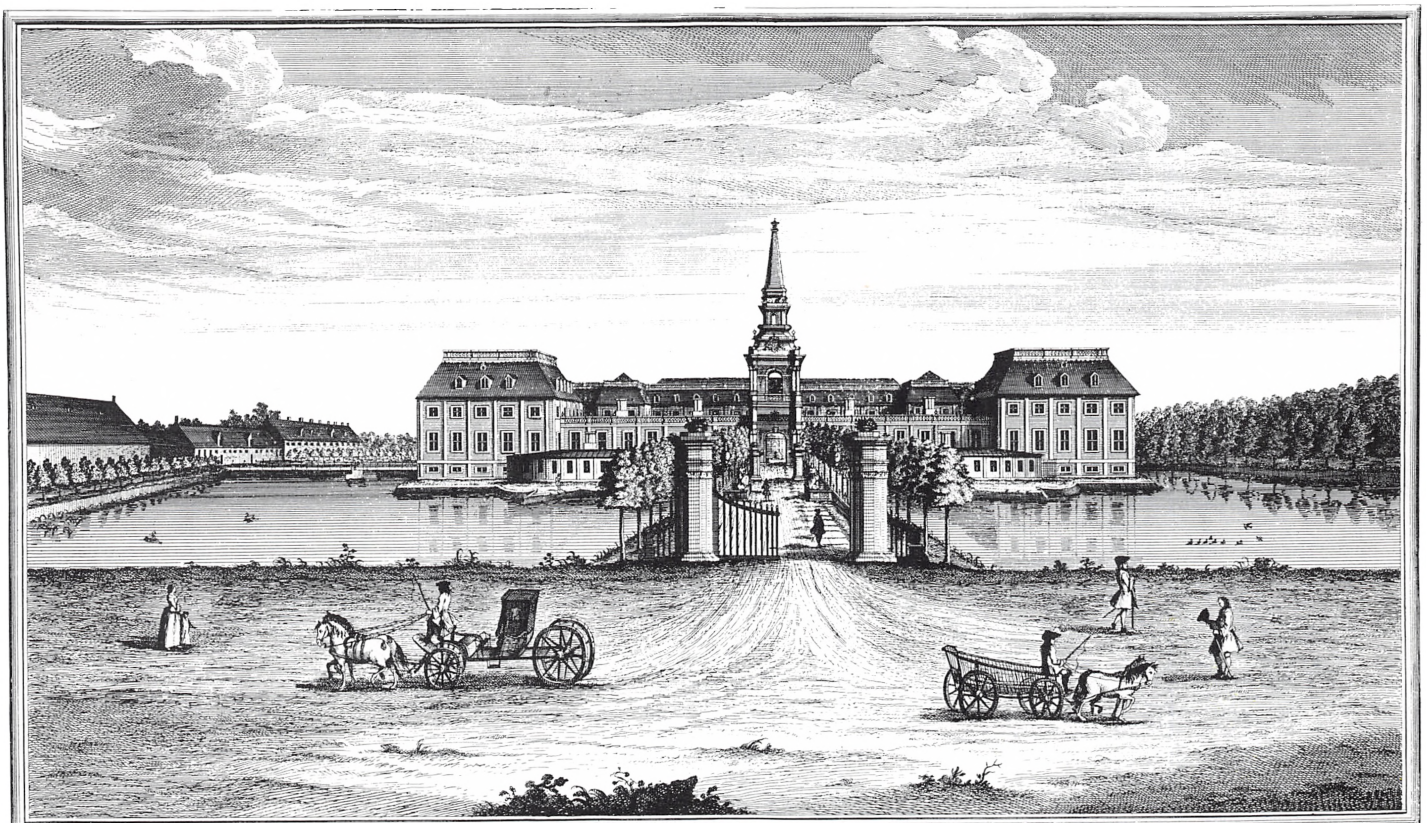
I Hørsholm bør vi køre op og kaste et blik på den lille *C. F. Hansen* kirke, der ligger fornemt tilbagetrukket i parken, som oprindelig omgav pragtslottet, tegnet af *Lauritz de Thurah* 1737. Det byggeglade, men i andre henseender så pietistiske kongepar, *Christian VI* og hans dronning, *Sophie Magdalene*, havde ikke alene bygget det ny »Københavns Slot«, men også dette sommerlige sted, en seværdighed i Rokoko-stil. – *Sophie Magdalene* havde trods sin strenge moral store personlige fornødenheder. Hun lod som »badehus« i 1744 opføre det lille slot »*Sophienberg*« ved stranden i Kokkedal. En lille del af dette slot står endnu tilbage som en villa ud mod Strandvejen. Den var i en årrække bolig for komponisten *Lange-Müller*.

Men tilbage til »*Hørsholm Slot*«. Det havde sin romantiske periode som ramme om kærlighedsforholdet mellem *Struensee* og den søde dronning *Caroline Mathilde*, gift med den gale

konge, *Christian VII*. – Da dette forhold på den gemeneste måde blev afbrudt, og *Struensee* blev skåret i stykker til glæde for folket, samtidig med at dronningen blev landsforvist, så lod kongehuset »*Hørsholm Slot*« forfalde. – Dog udarbejdede den fremragende arkitekt, statsbygmester *Casper Harsdorff*, 1798 en plan til slottets restaurering, som han stærkt anbefalede; men inden man besluttede sig, døde *Harsdorff*, og *C. F. Hansen* blev kongelig bygmester. Han fik sagen overdraget og erklærede, at slottet var noget gammelt ragelse, der lige så godt kunne rives ned. Han var ny-klassicist og ikke tilhænger af Rokokoen. I stedet for byggede han den lille, nette, men tørre kirke.

Når vi kører tilbage til Strandvejen, skal vi lige standse ved Rungstedvej 41 (»Den spanske grill«) Det er et hus, man ikke kan lade være at lægge mærke til, og det viser sig da også at være tegnet af *Martin Nyrop* i 1879. Det var hans første arbejde som selvstændig, og kuriøst nok blev dette

»Hørsholm Slot«, som *C. F. Hansen* fandt uinteressant

At Royal Court Map
Prospect of the Royal Castle Hørsholm
taget fra Hovedindgangen.

LeChâteau Royal de Hørsholm, vue du côté
de la principale Entrée.

Prospect von dem Königl. Schloß Hørsholm
von dem Haupt-Eingange genommen.

ZB. 5. 2.

»Villa Bakkehave«, rådhusarkitekten Martin Nyrops første arbejde

»Nivågårds« klenodie: Kvindeportræt af Rembrandt

Udhustaget i Espergærde, hvor Niels Finsen soled sig til en Nobelpris

landsted udvidet med en tilbygning i 1921. Det var Martin Nyrops sidste arbejde, før han døde. Ejendommen var oprindeligt på 17 tdr. land og havde navnet »Bakkehave«. Bygherren var grosserer Harald Petersen. Siden gik det i arv til datteren Johanne, gift med kulgrosserer *W. Trock*.

Videre ad Strandvejen passerer vi »Sophienberg«, som jeg har omtalt. Så kommer på højre hånd »Nivågård«. Det er bygningsmæssigt ikke nogen særlig fornem arkitektur, men museet, som blev opført 1903, indeholder så fremragende en offentligt tilgængelig billedsamling, der ved enhver lejlighed bør fremhæves. Her findes billeder af såvel *Rembrandt* som danske kunstnere, som *P. C. Skovgaard*, *Vilh. Marstrand* og *Thomas Lundbye*.

Vi er kørt ind på »den gamle Strandvej«, – den ny Strandvej er lagt øst om, ud over engene. Den er måske nok smukkere, ikke mindst efter at en

unænsom bebyggelse mydrer frem omkring *Kokkedal Station*. Desværre har man også her sløjft en bygning, som havde kulturhistorisk værdi, hvadenten man så syntes om dens arkitektur eller ej. Det var direktørboligen til »*Sølyst Teglværk*«, opført 1887 af teglværksejeren, *F. H. Friedrichsen*, der havde set det som en opgave at anvende det størst mulige antal teglværksprodukter til facaden på dette hus, der af omegnens beboere blev kaldt »*Slottet*«. Det var en selværdighed i tidens ånd med tårne og balkoner, men bemærkelsesværdigt var det, at man havde skelnet skarpt mellem forside og bagside. Alt hvad man så fra vejen var pyntelig murstenskunst. Men gik man så bagom, viste der sig en trist facade, som slet ikke havde noget med forsiden at gøre. Det er vist ikke helt galt at sige: – Sådan var tiden.

I 1975 blev Teglværksslottet nedrevet, og man byggede 13 etplans-villaer

»Slottet« i Nivå, direktørbolig for »Sølyst Teglværk«

»Slottets« bagside

i parken.

Vi kører videre forbi »Louisiana« og »Krogerup«. De er omtalt så tit, at der ikke kan blive plads her. Men lad mig lige fortælle historien om den lille skov, der ligger nord for det gamle fiskerleje i Humlebæk – »Babyloneskoven«. Det fortælles, at navnet stammer fra storkøbmanden, *Constantin Bruns* hustru, digterinden *Friederike Brun*, en af periodens ægte måneskinslyrikere. Manden havde købt »Krogerup« og skænket godset til sin søn, samtidig med at han forærede kongen 11 tdr. land nede ved kysten til en krigshavn. Den blev udgravet med stort besvær i de kommende år. Her skulle flåden gemme sine kanonbåde, der gik ud og angreb engelske koffardiskibe, en slags autoriseret sørøveri. Havnen kom dog aldrig rigtig i funktion, men minderne om den finder man endnu i søen, der er omgivet af Humlebæk Kirkegård og ses fra »Louisiana«.

Men det var »Babyloneskoven«, jeg kom fra. Vi må tænke os tilbage til tiden, hvor Kystbanen ikke eksisterede, da »Krogerup«s marker fortsatte jævnt ned til Sundet. En af den Brun'ske familie har til mig berettet historien om skovens navn. Friederike Brun kom ridende på et æsel fra »Kro-

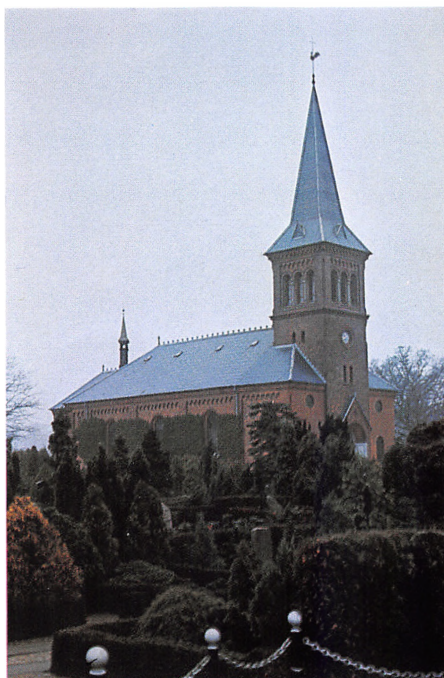
gerup« ned til skoven. Her havde ungdommen lejret sig i festligt lag; stedet genlød af muntre stemmer. Da udbrød den poetiske skønånd:

– Ak, hvilket Babylon!

Senere hed skoven »Babylonskoven«, og det blev fordansket til »Babyloneskoven«. Om historien er sand, vil jeg ikke garantere for, men den er da meget hyggelig.

Den beskedne gamle ejendom, Strandvejen 366 i Espergærde, der ejes af familien *Grandjean*, er verdensberømt, uden at ret mange ved det. Her lejede Danmarks berømte søn, Nobelpristageren *Niels Finsen*, omkring 1892 fiskerhusets lille sidebygning til sommerophold, og på det flade udhugstog tog han solbad for at konstatere strålernes helsebringende virksomhed.

Det næste stoppested er »Egebæksvang Kirke«. – Den er typisk for sin tid, opført 1896, tegnet af arkitekt *L. Knudsen*. Røde maskinstrøgne sten og skifertag, sådan skulle det være, efter at Øresundsskysten var blevet kristnet 900 år senere end resten af Danmark. – Der findes langs Strandvejen fra Hellerup til Helsingør 7 kirker. De er alle bygget efter 1860 og i næsten samme stil. Den var ikke særlig køn.

»Egebæksvang Kirke«, bygget, da Øresundsskysten blev kristnet

Vi vil længere fremme ikke opholde os ved »Kystens Perle«. Slige skandaler bør forbigås i tavshed. Men lad os slutte med et vidunderligt indtryk:

Udsigt mod »Kronborg«

»Kronborg« dukker frem i solskinet med grønne tage og lyse mure. Det første slot, »Krogen« blev bygget i 1420, men det vi ser, stammer fra det 16. århundrede. Ved siden af passerer

Kongefløjen på »Helsingør Banegård«, nu »Sundkroen«

øjet »Helsingør Banegård«, opført 1891 i hollandsk renæssance af arkitekt *P. C. Holsøe*, farbror til Københavns senere stadsarkitekt *Poul Holsøe*. Banegården er den mest pompøse i landet med en ankomsthal, der er 8 meter fra gulv til loft og beslaglægger hele forbygningen.

– Hvorfor blev det alltsammen så flot, spørger vor funktionalistiske ungdom.

– Fordi det var »Porten fra Norden« til Danmark, – ja, til Europa!

Når den gamle *Christian IX* residerede i Fredensborg, så kom hans familie fra England, Norge, Sverige og Rusland denne vej.

Oh! Det var tider!

»Billed

Den landsomspænd samling af fotografi af fortiden – kaldet I resultater i Nordsja kørt i foråret 1978, arkiver og bibliote 30.000 billeder og a tælle om forhold og

Fra de lokalhistor værk, Helsing, Hi »Folk og Minder« I sempler fra resultat på disse sider.

Fofoven til vens medarbejderstøb ve højre damerne på Hi 1910.

Forneden til vens overlærer L. U. værk. Det er overlæ klar. Ved bordet ove fruene Thomassen

Til højre kvindeli vang Teglværk. De den første verdens

«Stormen»

kampagne for ind-
 andet til belysning
 stormen – gav gode
 . Kampagnen blev
 . de lokalhistoriske
 e modtog henved
 lier, der kunne for-
 nesker før i tiden.
 arkiver i Frederiks-
 1 og Hørsholm har
 billederne til de ek-
 kampagnen, der ses

Hillerød Savværks
 hundredskiftet og til
 telefoncentral ca.

'Hombre-aften hos
 nassen, Frederiks-
 en, der gør toddyen
 «mester Busse samt
 Busse.
 arbejdere på Gade-
 blev nedlagt under

»Billedstormen«

Disse sider bringer endnu en række af de gamle fotografier, som lokalarkiverne fik ved Billedstormen.

Fofoven til venstre Frederiksværk Materialhandel i århundredets begyndelse og til højre et billede fra 1888 af Amsterdam Kro ved Hørsholm. Det skyldes en omrejsende fotografisk »operatør«.

Forneden til venstre fiskere i Ågabed ved Arresø, et billede fra 1893. Agter i båden ses fisker Johan Olsen og foran i båden Ole Rasmussen, der blev bådebygger i Frederiksværk. Navnet på trediemanden kendes ikke.

I midten frøken Polly Andersen, sammen med sine veninder, medens de poserer for fotografen. Polly var datter af en anset håndværker i Hillerød, snedkermester Harald M. Andersen.

Nederst til højre et høstbillede fra Vejby Præstegård 1907.

Billederne er udlånt af de lokalhistoriske arkiver i Frederiksværk, Helsingør, Hillerød og Hørsholm.

Fodrejser og lystture var en af livets højeste glæder

Af Torben Topsøe-Jensen

»Man forsyne sig med en god stok, en kikkert, et par gode bøger, pipe og tobak samt nogle penge og traver muntert ud i det frie«

For godt tohundrede år siden skrev den lærde gehejmearkivar Jakob Langebek noget om, hvordan der var om sommeren i København. Luften fandt han noget »utålelig«, men – tilføjede han – sommeren er jo den tid, man ikke så meget bør at arbejde udi, som spadserere og forlyste sig i det grønne. Der var nok mange, der, ligesom Jakob Langebek fandt, at der om sommeren var bedre i det grønne end i de snævre gader bag byens høje volde, hvor luften på hede dage stod stille, og hvor man, med vinduerne smækket op, blot risikerede at blive mindet om nærheden af uhumske rendestene.

Men uden for voldene var der friskt og grønt. Her begyndte landet med åbne marker, sødt duftende enge og store skove – og det fortsatte så langt ud i Nordsjælland, som kun de færreste af byens indbyggere havde mulighed for nogensinde at komme. Men kunne man ikke komme der, så kunne man jo tænke på de landlige herligheder, – og allerede adskillige slægtled før Jakob Langebek forsøgte nogle af byboerne, som mente at have en poetisk åre, i ubehjælpsomme vendinger at give udtryk for deres længsler efter mark og skov.

Naturligvis måtte Nordsjælland blive det område, hvortil byens borgere søgte, når de ville ud. På Holbergs tid var udflugterne til Nordsjæl-

land så småt begyndt. Holberg selv var en ivrig vandringsmand, og når han som ung fik lyst til at røre sig, kunne han godt finde på at tage turen fra Borchs Kollegium, hvor han boede, og helt til Helsingør. De fleste satte sig dog mere beskedne mål og lod sig nøje med en udflugt i omegnen, og da ofte i forbindelse med et besøg på en af de mange kroer, der fandtes her. Særlig besøgt var traktørstederne ved Gyldenlund (Charlottenlund) og Frederiksdal, som vi hører det i »Maskarade«, hvor forøvrigt Jeronimus er noget fortørnet over, at det »nu er en skam at

gå til fods uden for porten«, hvorfor også fornemme folk er begyndt at køre til Gyldenlund.

I løbet af 1700-årene blev udflugterne mere almindelige, og nye udflugtsmål kom til. Og omegnens beboere var øjensynlig glade for gæsterne fra byen. En præst i Gentofte lod f.eks. i 1720'erne sin have stå åben for »skikkelige folk« fra København, hvorfra der kom »fruentimmer i hobetal« for at spise kirsebær. Noget senere finder vi en anden præst, der er helt betaget af, at bønderne i Brønshøj nu er så »humaniserede«, at adskillige »kønne folk« fra København om sommeren drager ud til dem og fornøjer sig 2 à 3 dage og »uden væmmelse kan benytte sig af bøndernes dug og disk, seng, bord og mælk«.

Det foretrukne nordsjællandske udflugtsmål var omkring år 1800 Dyrehaven. Det hører vi jo om i »Sanct Hansaften-Spil«, hvor allerede *prologus*, den gamle vandringsmand, byder alle velkommen, som vil følge ham

»... fra byens dørskæ tåge til skoven hist, som grøn og sval sig hvælver.«

Handlingen i stykket sættes i gang af spidsborgeren, der triner frem, og i sit meget borgerlige digt foreslår en skovtur:

Et af de ældste billeder af en lystrejse i Nordsjælland er dette kobberstik af Friedrich fra 1793. Som forlæg har han haft et maleri af Erik Pauelsen.

»Det er i dag et dejligt væ'r.
vinden vifter i voldens træer.
Der er ej en sky på himlen at se,
...

Om sommeren er man kun lidet glad
ved at sidde midt i den lumre stad.
Når øjet standser på snævre mur,
da længes man efter den vide natur
...

Og snart efter kører mand og kone og
deres logerende, den unge Maria, som
ægteparret gerne vil opmuntre, afsted
fra kvalmfulde mure
til marken så huld!
...

Oehenschläger var fra sin barn-
dom godt kendt med københavnernes
ture til Dyrehaven og har skrevet om
dem i sine erindringer. Én tur om året
til Dyrehaven måtte og skulle man ha-
ve, og den glædede man sig til måneder
i forvejen. På sommersøndage var vej-
ene til Dyrehaven da også tæt pakket
dagen igennem – ikke alene af køren-
de, der kom i egne ekipager eller i
lejede vogne eller i store udflugtsvog-
ne, de såkaldte holstenske vogne –
men også af ridende og af gående, som
sled sig frem, og nu og da lod »den
barnevogn, som må befordre et par
små glutter, tillige tjene til at transpor-
tere deres proviant«.

Man må rejse til fods . . .

Udflugten til Dyrehaven var for de fle-
ste københavnere endnu omkring år
1800 den eneste lysttur, de kendte.
Men lysten til at komme længere ud på
landet var vågnet, og også lysten til
egentlige rejser. I et af de københavnske
blade indledte en forfatter i 1809 en
beretning om en rejse, han havde fore-
taget, med nogle betragtninger om rej-
sers værdi i almindelighed. Han skrev
bl.a., at rejser med grund betragtes
»som en af livets reneste og højeste
glæder. De styrke vor sundhed, de be-
rige vor ånd, de udvide fantasiens vir-
kekreds og åbne den bestandig nye
scener . . .« – men hvis en læser i dag
skulle få fat på denne skildring og efter
den forjættende indledning forventer
at blive ført med på en rejse til fjerne

Tegning af Vilh. Marstrand af
skomagerfamilien, der drager på skovtur.
Mester trækker den tunge barnevogn, lærlingen
må slæbe provianten og madammen må passe på
mesters fine hat.

lande under fremmede himmelstrøg,
bliver han skuffet – for rejsen gik kun
til Birkerød!

Man var imidlertid glade for de små
rejser, hvad mange udsagn vidner om.
Her skal citeres et, der stammer fra en
skildring af en vandretur fra Køben-
havn til Rungsted: – »Dersom man i
sommerens skønneste dage formår at
rive sig løs fra dagliglivets trættende
sysler, og på nogle dage vender ho-
vedstaden ryggen, hvor herligt lønner
da en liden vandring sig omkring i den
frie natur på landet! Hvor skønt, hvor
opmuntrende, ligger ikke alt udfoldet

»Vandrerer gik sin gang gennem skoven,
og da han kom til markens led,
hilste han bonden mildt: Guds Fred!«
Fra Kaalund og Lundbyes Fabler for børn, trykt i 1844.

for vort øje, og hvor snart føler og
erkender man ikke landlivets ophø-
jede goder og fordele imod bylivets
kvalmende sus og dus!«.

Lystturene til Nordsjælland kunne
foretages til vogns eller til fods. »Fod-
rejserne« var meget yndede i forrige
århundrede, mest måske af studenter,
men der fandtes passionerede »fod-
vandrere« også blandt de noget ældre,
som f.eks. vor vandringsmand fra
Rungsted-turen. Han skrev, at er man
en god fodgænger, »da takke man Gud
derfor – thi langt bedre nyde vi enhver
landlig scene, når vore ben have ført
os hen, hvor de findes, og vorder man
end stundom lidt træt, da kan man jo
udhvile sig, hvor man lyster; man ge-
neres så at sige af intet, kun i de varme
dage af tørst, men den stiller man dog i
ethvert bondehus, man når, i vand el-
ler mælk. Man forsyne sig med en god
stok, en kikkert, et par gode bøger; er
man tobaksrøger, da med pipe og to-
bak, hvilket man vist ikke glemmer, og
med nogle penge i lommen, og således
udrustet giver man staden en god dag,
og traver muntert ud i det frie«.

»En flok studenter gik en smuk eftermiddag i juni måned ud ad Københavns østre port«. Sådan begynder Poul Martin Møllers novelle om den krøllede Frits. Situationen er gengivet af Frants Henningsen i Det Schubotheske Forlags udgave af bogen i 1896.

Interessen for de vandrende spores i litteraturen fra omkring år 1800 og senere. I 1795 tog en forfatter de vandrendes problemer op i en artikelserie i månedsskriftet »Minerva«. Han gik varmt ind for den »vandrende rejsende« og var blandt andet noget forarget over, at man ved de mange nye vejanelæg ikke havde taget mere hensyn til den vandrende, »som ofte nedbøjet af sin ransel eller anden byrde må kæmpe med onde og ubanede veje, uden at tale om vejrligets indflydelse«.

Digteren H. C. Pram, som selv havde foretaget vandreture i Nordsjælland, skrev i 1806 om lystrejser og kom med flere anvisninger til sådanne, netop i Nordsjælland. Christian Molbech skrev i begyndelsen af århundredet i begejstrede vendinger om rejser, han havde foretaget i Nordsjælland og andre steder, beretninger som utvivlsomt har virket animerende på vandrelysten.

Interessen for fodvandring gav sig i 1836 et kuriøst udslag, idet en kaptajn G. D. Hindenburg da udgav en lille bog, som han kaldte »Kortfattet Haandbog for Fodgængere«. Bogen, som var »et forsøg«, gennemgår på 48 små sider alt, hvad en fodgænger bør vide. Som den systematiker forfatte-

ren åbenbart var, begyndte han med at definere en fodgænger, hvorved han forstod »et menneske, der næsten uafhængig af vejrlig og næringsmidler, flere dage i træk tilbagelægger 5-7 mile i døgnet og selv bærer, hvad han vil have med«. Den lille bog giver et væld af oplysninger – lige fra hvorledes vandringen skal forberedes, hvad der bør og hvad der kan medtages, gang, underholdning undervejs, hvile, tobaksrøgning (som frarådes på det »alvorligste, gerne sige vi på det indstændigste«) og meget andet.

Om næringsmidler får vi at vide, at »sød og sur mælk samt kernemælk, god vin, grog eller totti, kilde- eller brøndvand med sukker i – ere *sunde* drikke«, mens f.eks. punsch, øl eller vand uden tilsætning bør undgås som *farlige*. Nattekvarter kan benyttes til mange fornuftige ting – f.eks. bør den vandrende vaske sine fødder med Eau de Cologne og vand eller med brændevin, hvorefter han kan tage de velgørende morgensko på, og det må hellere være tøfler »end de fodgængerens uværdige broderede uldsko«.

Blandt de mange andre gode råd, bogen giver, var der et, som måske nok var værd at følge, nemlig at medtage en stok – for ganske vist, hedder det, er der sørget for de vandrendes liv og lemmers sikkerhed på landevejen, men det ville jo være meget rart at have noget til at holde »hunde og ufor-skammede betlere fra livet«.

På deres vandreture mødte J. Th. Lundbye og P. C. Skovgaard værtshusholderen Ege Knut, kaldet Kong Ring, i Hørsholm. Begge tegnede de ham – og på samme papir. Tegningen findes nu på egnsmuseet i Hørsholm.

Hindenburgs lille håndbog har sikkert haft mange læsere, men det er dog et spørgsmål, om ikke Hostrups bekendte rejsesang har virket nok så inspirerende. Den findes i hans komedie eller sangspil »Eventyr paa Fodrejsen«, der kom i 1847, og som foregår på den nordsjællandske Øresundskyst. Sangen, der forherliger fodvandringen, har fire strofer. Den første lyder således:

Man må rejse til fods for at sprænge
med hast
alle lænker, der binder til hjemmet
os fast;
man som fuglen i luften må tumle sig
fri
for at glemme det daglige livs vrøv-
leri.
For at blive kulturen og moderne
kvit
og de huslige glæder og venners vi-
sit,
for at løse sin ånd
fra de strammende bånd
ta'r man randslen på nakken og sta-
ven i hånd.

Enkelte af de vandrende nedfældede deres oplevelser i dagbøger og breve, og læsningen heraf giver interessante og afvekslende glimt af landskabets udseende og af dagliglivet i de forskellige egne af Nordsjælland. Blandt de vandrende var også kunstnere og to af dem var J. Th. Lundbye og P. C. Skovgaard. I 1840'erne foretog de ture sammen og hjembragte herfra en række dejlige tegninger og malerier.

Rejseberetningerne giver også indtryk af selve rejsen, dens glæder og besværligheder. En særlig fyldig rejse-dagbog er skrevet af Lauritz Engelseft, senere professor i historie ved Københavns Universitet, da han i juni 1797 sammen med en ven foretog en otte dages vandretur i Nordsjælland. De to venner gik fra København til Vedbæk og derfra over Holte til Hirschholm. Videre gik turen til Fredensborg, fra Fredensborg til Frederiksborg og herfra til Frederiksværk og Jægerspris og tilbage til København. Turen blev dog ikke gennemført ude-

lukkende som en vandretur. Enkelte strækninger foretrak de at køre igenem, som f.eks. vejen fra Hirschholm til Fredensborg. Den fandt de ikke interessant – »ellers havde vi ikke kørt«. Det var forøvrigt ikke ualmindeligt, at folk, der var på fodvandring, nu og da fik kørelighed et stykke af vejen.

Engelstoft lægger ikke skjul på, at fodgængere flere steder af den lokale befolkning blev betragtet med nogen skepsis. På kroen i Vedbæk gjorde »madammen« sig således i begyndelsen kostbar, men modstræbende overlod hun dog de vandrende et værelse, og i Hirschholm, hvor de skulle bo hos private, var værtinden lidt urolig, men, siger Engelstoft, da vi både var velklædte og forlangte en flaske vin og varm mad til aften og ovenikøbet fortalte, at vi ville se slottet, faldt hun til ro. I Frederiksværk var det også galt. Her betragtede krofolkene dem med stor nysgerrighed og med mistænkelige øjne, da det forekom dem meget mærkeligt, at nogenlunde skikkeligt klædte kom vandrende til fods. Engelstofts erfaringer stemmer godt overens med en bemærkning hos Hindenburg om, at vandrende hos os endnu ingen anseelse har i menigmands omdømme.

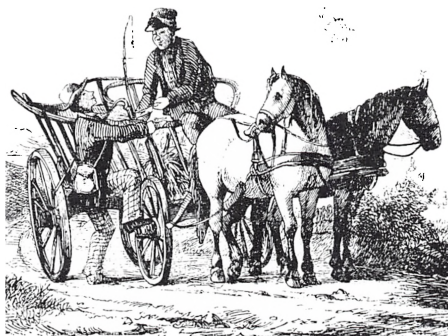
Rullende hen ad de støvede veje

Sådan begynder Henrik Hertz' digt om Strandvejen, der viser hans glæde både over vejen og over selve køreturen. Naturligvis var det ulige lettere at komme rundt i Nordsjælland, hvis man var så heldig at have kørelighed. En forfatter, der havde været barn i 1840'ernes København, skrev, at man dengang havde en fornøjelse, som senere tider kun kendte i ringere grad, nemlig »at gøre smukke køreture«. Der var forholdsvis mange flere, som i hine tider holdt køretøj end i 1870'erne, da han skrev sine erindringer, og det var heller ikke så dyrt. Et net lille enspænderkøretøj kunne i hans barndom holdes for et par hundrede rigsdaler om året.

Det var en stående regel, at de, der holdt vogn, altid bad nogle venner, som ikke havde vogn, med ud i det mindste hver søndag, men også ofte om onsdagen. Skuespillerinden fru Julie Sødring oplevede i sin barndom at komme med på skovture, takket være bekendtskab med en familie, der havde vogn. Hun fortæller i sine erindringer, at hun var blevet gode venner med spækhøkerens børn, og da familien var sjældent flink og desuden holdt køretøj, en smuk holstensk vogn med to heste for, som de gjorde tur med hver onsdag og søndag, kom hun ofte med ud. »Jeg sang af fuld hals«, skriver hun, »omtrent fra vi kom ud af porten. Når vi så var nået til skoven, holdt vi ved skovløberhuset og pakkede ud: Lammesteg, stikkelsbærgrød og andre gode sager – maskinen kom på bordet – nå, hvor var jeg henrykt«.

Nogle ture gik langt op i Nordsjælland, ja helt op til Jægerspris og lignende fjerne steder. Johanne Luise Heiberg kendte glæden ved sådanne køreture, og at hun også var fortrolig med den anelsesfulde spænding, man kunne blive grebet af, inden turen begyndte, viser disse linjer fra hendes hånd: »Kender Du den ubeskrivelige følelse, når hestene står og skraber med hoven af utålmodighed efter at komme videre, når pisen da knalder, og vognen ruller let hen ad vejen? Kender Du den fornemmelse, det fornyede håb, der ligger i den begyndende dag?«.

Det hændte, at selv den ivrigste vandringsmand kunne blive træt og snød sig til at køre et stykke vej med en bondevogn. Tegning i Folkekalender for Danmark, 1861.

At længere ture rundt i Nordsjælland kunne gennemføres på forholdsvis begrænset tid, skyldtes blandt andet, at de store nye veje til Fredensborg, Helsingør og Frederiksborg i løbet af 1700-årenes sidste årtier var blevet færdige. De vejfarende var fulde af ros over de nye »Kongeveje« og betaget af, hvor hurtigt man nu kunne køre. Nogle syntes endog, at der nu knapt nok var tid til rigtigt at nyde de særlig smukke steder, mens andre så med betænkelighed på, at bønderne jog afsted på kongevejene »på gloende hjul« og ligefrem holdt kapkørsel her. Værst var dog de beryggede vogne, som fyldt med beskænkede kulsviere larmede hjemad efter veloverståede besøg i hovedstaden. Ved møde med fodgængere rejste sig »rader« af kulsviere i vognene og forsøgte i forbifarten med lange piske at ramme de stakkels gående.

Men ude på de små veje var der stille og fredeligt, og her gik det ialt fald ikke for hurtigt. Nogle steder var der stadig svært overhovedet at komme frem – som f.eks. nord for Arresø, hvor vejen til Frederiksværk førte gennem en »hede af flyvesand«. Her oplevede en lystrejsende, at vognhjulene borede sig så dybt ned i sandet, at vognen hele tiden truede med at vælte, så de kørende tilsidst måtte stå af og fortsætte til fods efter vognen.

Tiderne skiftede, og en skønne dag kom jernbanen til Nordsjælland. Først Klampenborgbanen og kort efter banen over Hillerød til Helsingør. Med dem begyndte rejserne at ændre sig – også lystrejserne. Med nogen vemod konstaterede forfatteren af de før omtalte barndomserindringer fra 1840'erne, at jernbanerne »i bund og grund« havde ødelagt de gamle »så skønne og behagelige ture« – uden ret at give noget i erstatning. Og han havde nok ret i, at den glæde og festivitas, der kendetegnede de gamle udflugter, ikke lod sig forene med prosaiske ture i beklumrede jernbanekupeer. Udviklingen har jo sin pris.

Udviklingen løb ikke løbsk i Liseleje

Af Poul Westphall

General Classen lagde grunden til lejet, og »Liselejekongen« lagde grunden til dets popularitet som ferieby

LISELEJE ANNO 2050 – et visionsmaleri af S. Zinklar-Zinglersen viser idyllen forvandlet til et mareridt – en skyskraberskov ud mod den dejlige strand, en havn med et kæmpemonument »A.-TOMAS« med mennesket stående som en Michelangelos David knejsende mod en lufthavn, hvorfra mærkeligt udseende fartøjer starter og lander lodret. Et hav med ejendommeligt formede skibe, øjensynligt turistfartøjer på Kattegatkrydstogter. Hoteller, »turist-siloer« i glas, beton og stål står som en mur langs hele bugten mellem Liseleje og Tisvildeleje. Der er firesporet motorvej langs strandkanten, dobbeltsporet mono-rail-bane til Liseleje Airport, der er opera og te-

aterbygning, spillekasino og marina mellem fantasifuldt formede kajer. Et skilt forkynder »Frederiksværk Kommune«, en vejviser-tavle siger New Your-Sidney-London – og Melby. Sarkastisk, djævelsk. – Men helt uden forbindelse med virkeligheden? Nej, siger Zinglersen, ikke kun et fantasifoster. Han taler om »The Nova Multi Million Gold Coast«, som vil opstå, når alt andet, som eksisterer idag, er forsvundet 70 år fra dagens Liseleje. Han siger også, at han har oplevet, hvordan det er gået lignende idyller nede sydpå ved italienske og spanske strande.

Øjensynligt har han i sin kunstneriske udfoldelse haft i tankerne, hvad

der vil ske den dag, Melby-lejren nedlægges, og det vældige område frigøres til rekreativt formål.

Med visionen fra Liseleje anno 2050 må man inderligt håbe, at fremtidens styrende kræfter fortsat vil have fornuften med som en god allieret. Der er set nok af turist-forurening rundt om i Europa. Ja, vi har jo set den nærmeste sig vore egne strande på den jyske vestkyst.

Udviklingen kom under kontrol

En idyl kan ikke i et samfund, som præges af udvikling, henligge som en slags frilandsmuseum. Det er heller ikke sket i Liseleje. Denne idyl er stærkt forandret igennem de 42 år, jeg har haft min nære tilknytning til denne plet. En overgang så det ud, som om udviklingen ville løbe løbsk, men den kom efterhånden under kontrol og følger i øjeblikket de baner, som er afstukket af bystyret i Frederiksværk storkommune, der også er kommet på talefod med Landliggerforeningernes sammenslutning.

Men da general Johann Classen i 1759 lagde grunden til Liseleje, ville end ikke denne kolossalt vidsynede mands fantasi have rakt så langt som til den udvikling, vi står midt i her i 1978. Har vi fantasi til at forestille os, hvordan der vil se ud et godt stykke inde i årtusindskiftet? Næppe!

Badeliv i Liseleje i århundredets begyndelse

Det er ikke nostalgi, når bladene nu vendes i Liselejes historiebog. Det er en naturlig del af bestræbelserne på en retrospektiv skildring af fiskerlejets udvikling til fritidssamfund. Da krudtværket var kommet igang i Frederiksværk, var området skove og landbrug lagt ind under Frederiksværk. General Classen, der boede på Arresødal Slot, drog ofte rundt på egnen for at finde et sted, hvor han kunne opføre endnu en krudtmølle. Det var på en af disse ture, han mødte Ellen Mogensdatter i Store Havelse. De fik sønnen Ole, som han ikke officielt vedkendte sig, men som kom ind i etablissementet i Frederiksværk, hvor han endte som mester og fik titlen krigsråd.

Dette nævnes, fordi Liseleje ved tilblivelsen mand og mand imellem blev kaldt Ellens-Minde i lighed med de senere oprettede fiskerlejer, Store og Lille Carlsminde, som havde navn efter Frederik den Sjettes svigerfar, prins Carl af Hessen, der en tid ejede Frederiksværk og godserne efter general Classens død i 1792. Men det ligger historisk fast, at Liseleje blev opkaldt efter general Classens stedatter Lise de Calmette.

Den 16. august 1783 giftede general Classen sig med Anne Elisabeth Fabritius de Tengnagel, enke efter baron Reinhard Iselin. Classen var 58 år, hun 48. Hun havde to gifte døtre og havde allerede et par år været bedstemor. De havde kendt hinanden i adskillige år.

Det var ikke noget inklinationsparti. Hver ægtefælle »agtede at bebo sin særskilte gård«. Der blev oprettet ægtepagt. Pengespekulation kunne der altså heller ikke være tale om. Historikere har spurgt, hvorfor i alverden giftede de sig så? Svaret synes endnu ikke fundet. Ægteskabet varede kun to et halvt år, og det var barnløst. Marts 1786 døde generalinden og blev begravet i Christianskirken på Christianshavn. Lørdag den 24. marts 1792 døde general Classen på Arresødal Slot og blev stedt til hvile i sin egen kirke i Vinderød.

Solbad i klitterne – uden risiko for at blive solskoldet

Han nåede at sætte præg på udviklingen i en hel egn. Han byggede huse til sine arbejdere og anlagde de to fiskerlejer Sølager og Liseleje. Han gav fiskerne materialer til huse, både og redskaber. Det var året efter sit bryllup, general Classen kørte ud til Kattegatkysten med sin hustru og hendes smukke datter Lise de la Calmette, som på det tidspunkt havde været gift i syv år med Antoine de la Calmette, hvis far havde været hollandsk gesandt i Danmark. Ved mødet med den lille klynge fiskerhuse erklærede general Classen, at stedet skulle kaldes Liseleje.

I mange år var udviklingen omkring det nye fiskerleje uendelig langsom. Fiskeri fra åben strand var hårdt udenfor sommertiden. Fiskerne drog i stedet til Hundested og sejlede derfra på Kattegatfiskeri mellem Anholt og Læsø, men havde deres hjem i Liseleje.

Billedet begyndte at ændre sig i 1885

1860 havde lejet 12 huse. Billedet begyndte først at ændre sig i 1885. Det havde en vis sammenhæng med, at daværende skovrider, forstråd Bang, der ledede Tisvilde-Frederiksværk skovdistrikt, fik statens tilladelse til at købe 1109 tdr. land af hedemarkerne ud

mod strandområderne. På syv år opstod Asserbo-Liseleje plantage. Det tog sin tid, før Liseleje blev »opdaget«. Nordkystens mondæne pletter Hornbæk, Hellebæk, Ålsgårde og så videre var forlængst invaderet af fortrinsvis københavnere. Senere fulgte Gilleleje og Tisvildeleje. Det er ved århundredskiftet, noget begynder at ske i Liseleje. Handskemager Larsen bygger i 1898 den første større sommervilla, der, hvor nu konsulent Jorcks feriehus er indrettet.

Den københavnske sagfører With Petersen havde sikret sig betydelige arealer og startede en storstilet kampagne, blandt andet gennem annoncer i de københavnske blade om grundsalg. Lindebjerg omdøbte han til »Høje Lindebjerg«. Heroppe fra kunne man skue milevidt over land og hav og på klare dage se helt til Hesselø og Kullens silhuet.

Den gamle fiskerbefolkning havde hårde kår. Fangsterne var som regel små, og der skulle køres langt for at få dem afsat. Det blev lidt bedre, da Frederiksværkbanen kom igang i 1898. Fisken kunne sendes med tog til Hillerød eller videre til København. Den gang gik banen ikke til Melby og Hundested.

Nogle af de yngre fiskere i Liseleje

Carl Rasmussens sommergæster indskibes fra molen til en sejltur. I baggrunden ses Liselejes første sommerhuse.

havde anskaffet sig kvasen »Svalen«. Med den drev de søgående fiskeri fra Hundested havn efter rødspætter. Bundgarnsfiskeriet langs kysten var også ved at komme igang, men naturkræfterne var de stærkeste. Datidens grej gjorde det ikke muligt at få rammet bundgarnspælene dybt nok ned. Resultatet var, at stormene ødelagde alt. 1852 var det sorteste år. Hen under aften brød en orkan løs fra nordvest. Nogle både drev med stormen ned i Øresund. Et bådelaug med liselejerne ombord blev reddet, men fra andre fiskesteder på Halsnæs var der uhyggelige forlis. Et halvt hundrede fiskere omkom på havet den nat.

Karakteristisk for udviklingen i og omkring Liseleje er, at idyllen første gang omtales i turistforeningens brochure i 1932, som »en herlig plet for det muntre sommerliv ved strand og skov, stedet hvor man går sig træt, spiser sig mæt og sover sig let, et herligt sted til yderligere styrkelse for sunde og til helse for svage og til glæde for alle.«

»Liselejekongen«
Carl Rasmussen

Det var mit held, at jeg kom på nært hold af »Liselejekongen« Carl Rasmussen, en af de stoute skikkelser i Liselejes snart 195-årige historie. Da

han var 70, lignede han en på 50. Han havde dørkarmbrede skuldre og skruestikkehåndtryk, et vidunderligt humør og en helt fantastisk hukommelse. Da vi havde vor sidste samtale i anledning af Liselejes 175 års fødselsdag i juli 1959, var Carl Rasmussen 88. Han døde nogle måneder senere.

Som han dog kunne fortælle! Han var en af de rigtige ægte Liselejere. – Jeg kan føre min familiebog tilbage til en betroet slægt, det er jeg stolt af. Det betyder nemlig noget at komme fra en familie, der har været betroet noget. Min oldefar var byridder og budstikke hos general Johann Classen. Oldefar hed Lars Olsen, en flot karl skal han have været. Han blev 92, så jeg har noget at leve op til. 18 år var han rytter for generalen, og da Classen byggede Liseleje, sendte han oldefar herud som sin betroede repræsentant. Min oldefar blev ramt af et vådeskud nytårsaften, da soldaterne festede ude på vejen foran huset. En kugle gik gennem runden og ramte hende i hjertet. Oldefar blev aldrig kaldt andet end Lars Rytter, det navn blev hængende ved os i flere slægtled. Min bedstefar, der blev 84, kaldte de Rasmus Rytter, skønt han var fisker. Min egen far hed aldrig andet end Rytter, selvom han også var fisker. Det er for at hædre min familie, jeg kaldte mit hus Ryttersminde.

Liselejekongen, det er noget københavnernes har kaldt mig. De har såmænd også opkaldt en vej efter mig. Jeg er knagemig ikke mere konge end nogen anden i Liseleje. Jeg har bare bestilt en hel del i mit liv; fisket, købt jord og solgt den, drevet pensionat og vognmandsforretning.

1901 sagde jeg fiskeriet farvel. Jeg havde på det tidspunkt part i en Hundestedkutter. Når vejret var til det, lå vi og fiskede oppe i Kattegat. Fiskeri fra åben strand har aldrig været noget for mig. En dag, da jeg vendte næsen hjem fra fiskeriet, sagde min kone: »Carl, jeg har serveret mad for nogle københavnere idag, de var glade for det.«

»Skal vi ikke åbne et pensionat?« spurgte hun.

Først fandt jeg ideen fjollet, men senere var der noget i mig, som sagde, at det måske ikke var så dumt endda. Jeg solgte hele molevitten i Hundested, altså part i båd og grej, og så gik vi i gang med pensionat. Det var ikke det helt store. I begyndelsen kun en lille klike, og de holdt stedet indenfor kredsen i 5-6 år. Jøsses, hvor vi havde det sjovt i de somre! Samtidig med pensionatet var jeg begyndt på vognmandsforretning. Jeg hentede selv gæsterne ved toget inde i Frederiksværk. Lotte, min dejlige hest, trak os frem og tilbage til Frederiksværk i 14 år. Hun var rund og buttet. Ingen skulle mistænke mig for at fodre krikken med tøndebånd. Jeg skulle ikke have folk til at råbe efter mig: Hva' har Du givet hende vaskebaljen i fodret igen, tøndebåndene stikker jo ud... sådan sagde man dengang om en mager hest. Hvad det kostede at bo på pensionat dengang? Tja, lad mig se. Det var 2 kroner om dagen, og så var der mad på bordene og gratis brændevin. Whisky'en havde de selv med.

1906 kom der pludselig en forfærdelig masse mennesker til Liseleje. Kliquen havde åbenbart ikke kunnet holde tæt, for jeg kunde høre på dem, der ankom, at de havde fået at vide, hvor dejligt der var heroppe i fiskerlejet. Og

med et skød sommerhusene op som paddehatte. Grundene kostede ikke mere end en halv snes øre pr. alen dengang.

Var ikke fint at være brun

Badeliv var der ikke meget af. Der var en musiker, Flagstad, tror jeg, han hed, som var meget badeglad. Han lejede Morten Hansen for en krone om dagen til at holde ham i rebet, når han gik i Kattegat. Jeg havde rejst et skur nede ved vandet, hvor de klædte sig af og på.

Forberedelserne var jo noget mere udviklede end idag. Badet var hurtigt overstået, men korsetterne, de stive flipper og hægtestøvlerne – det tog lidt længere tid end med de hersens buk-seshorts eller bikinier. Nøgenkultur kendte vi ikke, da Liseleje var ung. Solen var noget, man helst skulle undgå, det var ikke fint at være brun. Og hvis der kom en mand med åbenstående skjorte – uden jakke, så sagde de inde ved middagsbordet: »Det kan man virkelig ikke.«

Liselejes første købmandshus. Det ligger der endnu, men omgivelserne har unægtelig ændret karakter

Men efterhånden fandt de da ud af, at det var behageligt at være bekvemt klædt på. Men det var andre tider – og skikke, da vi begyndte. Jeg husker en aften, da pensionærerne sad i haven. En af damerne sagde: »Åh hvor er det forfærdeligt at få det store hår tørret efter badet.«

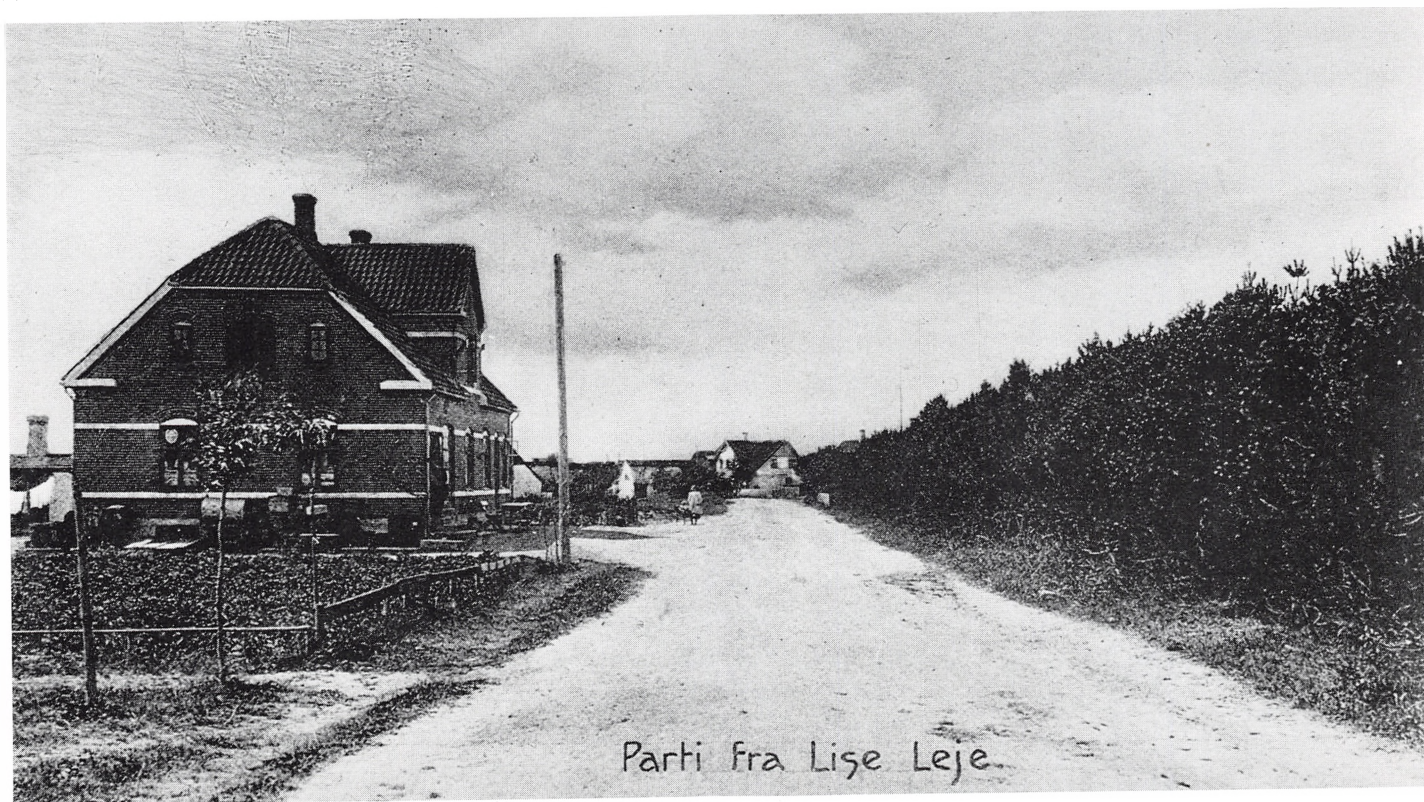
Så var der en herre, der stak denne her ud – »Nåh, for Dem går det da nemt. Jeg så Deres fletning hænge til tørre på vindueskrogen.« Sikken ballade, der blev, men så greb Carl Ras ind, og det hele endte i grin. Det har alle dage været en af mine særlige evner sådan at få smågniderier til at ende i smil.

1918 fejrede vi vort sølvbryllup. De 72 pensionærer var med til festen. Jeg lavede en punch, som fik dem til at lette i sædet. Næste dag var der ikke uden halvdelen ved frokostbordet, men man har da kun sølvbryllup en gang . . . vi nåede forresten også at opleve et dejligt guldbryllup.

Da jeg var 56, blev jeg mere eller mindre tvunget til at tage kørekort til bil. Pensionærerne forlangte det simpelthen. Jeg tog det efter 6½ times undervisning. Da den motorsagkyndige i

Frederikssund fik det at vide, var han for en gangs skyld duperet. De er ellers ikke nemme at dupere, den slags.

Liseleje 1959 – skal jeg være ærlig, og det skal man vist være, når det er mig, så bryder jeg mig ikke om den ny tid. Der er ingen, der hilser mer, alle går omkring som fremmede for hinanden. I gamle dage hilste man, hvad enten man kendte hinanden eller ej. Nu er der ingen, der har tid til noget som helst andet end skaffe sig penge. Liseleje er blevet noget andet . . . jeg hører vist ikke rigtig hjemme i den ny tid . . . men det er lige godt sjovt, at jeg fik lov til at opleve 175 års dagen for Liselejes tilblivelse . . . ingen drømte om, at Liseleje skulle blive en ferieby af de store. Det gjorde vi ikke engang selv, da vi startede Liselejes første pensionat. – Få dage før sin 88 års fødselsdag døde Carl Rasmussen af et hjerteanfald. Siddende på en stol i Borgerforeningens nye anlæg på Liselejes torv havde han fulgt afsløringen af minderelieffet for general Classen, hos hvem hans oldefar havde gjort tjeneste som rytter, før han flyttede ind i Liseleje, som en af de første seks fiskere, der opførte huse i fiskerlejet.

»Sommertivoli« i Liseleje.
Den enlige karrusel savner ikke publikum.

Det nye Liseleje

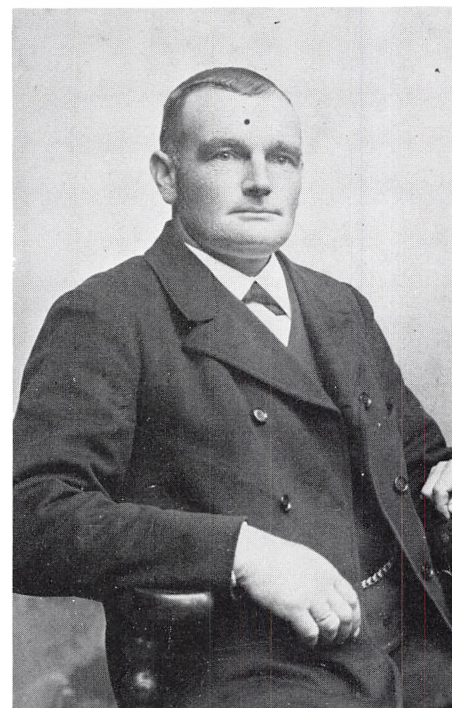
Det er nu 44 somre siden, jeg første gang kom til Liseleje og tabte mit hjerte til denne herlige plet. Vi havde lånt journalisternes sommerhus »Blækhuset« helt ude på strandkanten, nabo til Carl Johnsen på »Strandøre«. Dengang var der hverken asfalt, fortove eller elektrisk lys på vejene, og træk og slip havde man kun hos særligt privilegerede.

Hyggen i Liseleje var en anden, fordi livsrytmen var anderledes dengang. Det var sjældent, der kom nogen, som man ikke lærte at kende. Sommer efter sommer lejede vi os ind

på pension »Kattegat« hos Edward og Else Petersen for 7 kroner om dagen, indtil den tidligere sognerådsformand Johan Petersen og købmand Erik Bernild overtalte os til at anskaffe vort eget sommerhus. Det var i besættelsens første år. På det tidspunkt var strømmen begyndt at vende, udstykningerne blev flere og flere, byen voksede og voksede. I 1936 hed vi blandt de lokale beboere kun »københavnerne«, senere blev vi til »landliggerne« og i nutidssproget som en konsekvens af udviklingen »fritidsborgerne«, vel sagtens fordi de løstboende idag repræsenterer et særligt indslag i stor kommunens mosaik ikke mindst økonomisk.

De gamle heroppe, navnlig de, der

er født og vokset op her på egnen, har svært ved at forstå udviklingen. Det kan også sommetider knibe for os andre, men selve Liselejes vækst har været og er noget uafvendeligt. Noget der hænger sammen, ikke alene med den tekniske udvikling, men med hele det ændrede samfundsøkonomiske billede. Det er knapt 25 år siden hovedgaden i Liseleje blev udvidet. Det kostede dengang 89.000 kroner at ekspropriere jorden til denne opgaves løsning. Gudskelov er de gamle facader bibeholdt med få og ikke skæmmende ansigtsløftninger. Vejen blev 8 meter bred med fortov på begge sider. Dengang følte det som en ny hovedfærdselsåre. Idag er den som en snæver gyde. Så hurtigt rider udviklingen.

»Liselejekongen«, Carl Rasmussen

Tidligere årgange

Måske synes De så godt om »Folk og minder fra Nordsjælland«, at De gerne ville have nogle af de tidligere årgange. Dette kan sikkert lade sig gøre, idet vi er i besiddelse af et begrænset oplag af udgaverne fra 1974, 1975, 1976 og 1977. Prisen er den samme som for 1978-udgaven, altså 40,00 kroner, og Deres bestilling kan afgives til Dansk Bladforlag K/S, Holbergsgade 20, 1057 København K, Telefon: 01-14 06 11.

Træk af Laugslivet i Helsingør

Af Kenno Pedersen

I hele laugstiden herskede en vedvarende kamp om eneretten til arbejdet. Lederen af Helsingør Byhistoriske Arkiv peger i denne artikel på, at denne faglige strid ikke ubetinget havde folks sympati

Ingen dansk provinsby har haft et laugsliv som Helsingør. Igennem hele sundtoldtiden (ca. 1429-1857) stod byen i nær og livlig forbindelse med udlandet og i særdeleshed med de nordtyske og nederlandske byer. På det tidspunkt, hvor svendevandringerne knytter det internationale »zünftige« bånd mellem danske og tyske laug, stod Helsingør netop for en opgangsperiode. Med opførelsen af Kronborg 1574-84 og dettes genopførelse 1629-38 har tilstrømningen af håndværkere, især tyske, været betydelig. Helsingør er da også den by i Danmark, hvor den tyske håndværkskik »zünften«, optræder tidligst, næsten et halvt århundrede tidligere end i de københavnske laug. Den tyske laugsskik kom til Helsingør ad to gange, først omkring år 1600 den såkaldte »gebrauch«, der hovedsaglig rummede mestrenes krav, og siden ved århundredets midte den såkaldte »gewohnheit«, der indeholder svendenes. Med den kendte Caspar Fincke optræder håndværkerne snart uden synnerlig respekt for byens øvrighed. Men efter en omfattende laugsstrid i årene 1635-38 måtte ikke mindre end 8 helsingørske laug aflevere deres »selvgjorte« vedtægter til øvrigheden på rådstuen. I laugenes skræer eller vedtægter blev laugsmestrenes pligter

og rettigheder optegnet og stadfæstet af byens øvrighed.

Oprindelig har flere forskellige håndværk været samlet i et og samme laug. Forbindelsen mellem danske og tyske laug, der skabtes gennem svendevandringerne, nødvendiggjorde at laugene blev begrænset til kun at omfatte et enkelt fag.

Mens præsten og salmedigteren Hans Christensen Sthen (ca. 1540-1610) virkede som rektor for skolen i Helsingør, skrev han formentlig skolekomedien »Kort Vending«. I denne bliver den gamle og den nye håndværkertype stillet overfor hinanden. Den gamle praler:

*Så mange embeder jeg ene kan,
som nogen udi dette ganske land,
Nok kan jeg også få at gøre,
kunne jeg så mange hænder røre,
Jeg kan både skære og sy,
så vel som nogen udi denne by,
Skogerning jeg og så fuld ud kan,
dertil er jeg en tømmermand,
Jeg er endog fuld god en smed,
remmesnider gerning kan jeg med,
På støvle at gøre er jeg en mester,
dertil kan jeg og gøre læster
En god bødker er jeg dertil,
jeg kan og snedkeri, når jeg vil,
Buntmager embedet haver jeg vel lært,
jeg kan end og berede et sværd,
Med andre flere embeder slig,
som jeg haver lært nok mesterlig,*

mens skomageren, der repræsenterede den nye type håndværker, mere beskedent fremfører:

*Jeg bruger mit embede nat og dag,
og intet er jeg der vilder deraf
End dog det samme embede, jeg kan,
haver født så mangan ærlig mand,
Suderembedet det haver jeg lært,
det holder jeg og udi agt og værd
.....
armod lod mig ej fortykke,
Mit embede blev jeg hordelig ved,
og blev en suder efter gammel sæd,*

Behovling i det 17. århundrede.
Billede fra Nürnberg.

I komedien belønnes skomageren, der bliver ved sin læst. Han bliver rig, den anden fattig.

Med datidens primitive samfærdsmidler dannede hver købstad med sit opland et afgrænset område med hensyn til produktion og afsætning. Det er i virkeligheden dette, der giver laugstidens næringsliv dets særpræg i forhold til nutiden.

For håndværkeren rummede det forhold, at tilbud og efterspørgsel ikke i nogen nævneværdig grad påvirkedes af tilførsel udefra, en fare for overproduktion i det tilfælde, at der var for mange mestre indenfor samme fag, eller en enkelt mester udvidede sin produktion betydeligt. Men på den anden side satte det dem også i stand til at sætte priserne op på deres varer til skade for forbrugerne. Det var derfor nødvendigt, at øvrigheden greb regulerende ind. Den almindelige orden blev, at hvert fag dannede laug, og dets medlemmer fik eneret til at udøve det pågældende fag. I skomagernes skrå fra 1586 måtte således ingen gemen borger holde skomager og lade sy sko i sit hus. Kun ved de årlige markeder var laugets monopol ophævet. Her kunne fremmede håndværkere komme og forhandle deres varer.

Samtidig med, at eneretten til et bestemt håndværk blev givet til et laug, sikrede øvrigheden sig muligheden for at øve kontrol med laugene og derigennem sikre forbrugerne gode og upåklagelige varer til en rimelig pris. Den bærende ide i laugsvæsenet er netop den tanke at sikre såvel producents som forbrugers interesser med en ligelig afvejning af deres rettigheder.

Kamp om eneretten

I hele laugstiden herskede der en vedvarende kamp om eneretten til arbejdet. Det var øvrigheden, der skulle sikre laugene dette, men i kampen mod fuskerne håndhævede håndværkerne ofte deres rettigheder på egen

Handskemagerskilt på Stengade 10.
Efter tegning af Tom Petersen.

hånd. Almindeligvis indskrænkede man sig til at fratage fuserne deres værktøj, materialer samt færdige varer.

Men nu og da hændte det, at der blev taget mere håndgribelige metoder i anvendelse. I 1607 blev skrædderne således idømt en bøde for at have slået en fuser og hans hustru blå og blodig i deres hus. Det var dog især soldaterne ved garnisonen på Kronborg, der gik håndværkerne i næringen, og i 1694 kom det til det bekendte slagsmål mellem smedelaug og en del af soldaterne. En af disse havde tidligere fuset, men arbejdede på ny. Med øvrighedens bistand mødte hele smedelaug op i fuserens hus, men uheldigvis for dem fik han hjælp fra sine kolleger på Kronborg. Underfogeden blev her klemmt mellem to halvdøre, og smedene fik en alvorlig omgang prygl.

Hovedprincippet i datidens næ-

ringslovgivning var, at »enhver skal nære sig af sit embede«. Laugene fandt det ikke tilstrækkeligt, at medlemmerne havde eneret på deres håndtering. Man gik et skridt videre. Alle indenfor de enkelte laug skulle være på nogenlunde samme økonomiske niveau, have samme produktionskostninger og afsætningsvilkår. Det var således forbeholdt byens skomagere at købe blodige huder på torvet. Men den enkelte laugsbroder måtte ikke købe det antal huder samt andet råmateriale han måtte ønske, med mindre partiet var så beskedent, at laugets som helhed ikke kunne have nogen særlig interesse i dette. Man ønskede ikke, at den ene laugsbroder ved indkøb af råmaterialer i større mængder skulle skabe sig fordele fremfor den anden. Oldermændene skulle derfor, når der enten til skibs eller på anden måde kom et større parti af læder,

beg, bark eller hamp til byen, købe først på hele laugets vegne. For at dæmme op for den indbyrdes konkurrence i laugget var det endvidere bestemt, at ingen mester måtte have mere end tre svende. Den mester, der havde tre svende, var endog forpligtiget til at afgive en til den der ingen havde. Det var ligeledes bestemt, at de enkelte laugsbrødre enten skulle holde deres varer til fal på deres vinduer i det hus, hvor de boede eller i deres skobod på torvet. Hver lørdag skulle to udvalgte medlemmer af skomagerlauget gå rundt til deres fagfællers værksteder og undersøge såvel sko som støvler.

Hård selvjustits

Blev arbejdet fundet uforsvarligt lavet, blev det taget med til oldermændene, og vedkommende blev ikendt en bøde til laugskassen og måtte overlade skoene eller støvlerne til de fattige. I tilfælde af gentagelse blev straffen skærpet og kunne i sidste ende resultere i udelukkelse fra laugget. På lignende måde blev et medlem straffet, hvis en klage over noget arbejde fra hans hånd blev fundet berettiget af et otte mands gildesnævn. Denne selvjustits indenfor laugget skulle på den ene side sikre forbrugerne en rimelig god vare, men på den anden side også hindre, at den ene laugsbroder skulle undersøge den anden ved at levere ringere varer.

Forsøg på at skaffe sig økonomisk fordel ved at tage høje priser og levere dårlige varer måtte nødvendigvis medføre klager fra borgerne og påtale af øvrigheden. Dette betød på ingen måde, at håndværkerne ikke forsøgte at skabe sig en økonomisk fordel ad denne vej, tværtimod. Med de mange søfarende, der kom til byen, kunne fristelsen være stor, ikke mindst til at tage lidt for høje priser. Igennem 1500-årenes sidste halvdel påtales således gang på gang blandt andre skomagernes høje priser og dårlige varer. Øvrigheden synes at have stået mag-

Indgangspartiet til »Navergården«. Selve »Naverhulen« skimtes i baggrunden.

tesløs overfor laugene og deres medlemmer i den henseende. Advarsel på advarsel blev udstedt, øvrigheden varierede og indskærpede forbud i det uendelige, konfiskerede varer, som den ofte gav tilbage, ikendte bøder, der blev eftergivet på menigmands forbøn, og ophævede snart det ene snart det andet laug, som den »til menighedens bedste« måtte stifte igen. Nu og da rækker kongemagten magistraten en hjælpende hånd overfor de helsingørske laug. Da skomagere således ikke havde overholdt en takst, der var blevet givet dem af Christian den Fjerde i 1607, befalede kongen i 1609, at der skulle indrettes en plads på torvet i Sct. Annagade, hvor fremmede skomagere kunne komme og forhandle deres varer for disses værdi. Herved blev laugget ramt på et meget centralt punkt.

Skulle ønske laugget

Skomagerne og for den sags skyld også alle de øvrige håndværkerlaug kunne imidlertid også forbedre deres stilling gennem en regulering af tilgangen til laugene. Hvilket var imod bestemmelserne, men vakte tilsyneladende mindre modstand fra de lokale myndigheder. Tilgangen til laugene kunne reguleres ved at skærpe betingelserne for optagelse i disse. Ved skomagerlauget blev således ingen optaget med mindre vedkommende havde tjent og lært hos en helsingørsk mester i mindst tre år. Var kandidaten søn af et laugsmedlem, eller så heldig at ægte en mesters datter, fik han dispensation. Han skulle i øvrigt have et ærligt vidnesbyrd og skudsmål. Des-

uden skulle kandidaten æske laug^{et}, det vil sige anmode om optagelse tre gange, samt lave mesterstykke. Ved optagelsen skulle han endvidere give en gylden til laug^{et} for sin indgang. Når det samtidig hedder, at »hvis nogen af egen god vilje vil give og forære laug^{et} med mere, stod det ham frit for«, sigtes der hermed utvivlsomt til indgangskost med behørigt øl.

Denne betingelse omtales ikke direkte i nogen helsingørsk laugsskrå, men den krævedes alligevel. I alle tilfælde blev skomagerne på tinge i marts måned 1573 advaret mod, at »beskatte nogen med indgangskost og anden sådan stor besværing enten med øl at oplægge eller udi anden måde«. I egenskab af bisiddere i laugene deltog magistratsmedlemmerne ofte i disses fester og gilder, og var vel dermed mere tilbøjelig til at se gennem fingre med denne overtrædelse af bestemmelserne.

Selskabeligheden spillede en overordentlig stor rolle i laugslivet. Tre gange årligt samledes skomagerne for at holde »et ærligt samsæde i deres laugshus med ærligt folk... på det godt venskab og kærligt broderskab kan der forårsage«. Den betydning man tillagde disse laugsstævner fremgår alene deraf, at udeblev en laugsbroder fra et lovligt tilsagt laugsstævne, skulle vedkommende bøde til laugskassen. De tre årlige laugsstævner har formentlig ikke været de eneste tidspunkter, hvor der holdtes laugsdrik. Ser man på andre fags skråer fremgår det af disse, at der jævnligt blev holdt laugsdrik, når laugets tarv krævede dette, eller der blot var stemning for et sådant møde blandt laugsbrødrene. Det var som regel den sidst optagne laugsbroder, der skulle være skaffer og skænke for de øvrige ved gilderne, hvor forøvrigt også kvinder og andre indbudte gæster kunne deltage. Lavede gæsterne tumulter eller på anden måde forbrød sig mod laugets bestemmelser måtte indbyderen »bøde mod laug^{et} for hans gerninger«.

En tår over tørsten

Vel vidende, at en eller anden laugsbroder kunne få en tår over tørsten og te sig derefter, var der taget højde for dette i skråens artikler. Det hedder således i skomagerens skrå fra 1586, at den som slog et drikkekar itu, enten med forsæt eller uforsætligt, han skulle ikke blot betale det ituslåede krus, men også bøde to skilling til laug^{et} og 1/2 skilling til de fattige husarme. Spildte en laugsbroder eller en anden mere øl end han kunne skjule med sin hånd måtte han bøde til laug^{et}, og fik en eller anden så meget at drikke, at han »det opgiver og gør vragederaf« og derefter fortsatte i drikkelaget måtte han ligeledes bøde, men for denne brøde ikke mindre end en daler til laugskassen og 1/2 skilling til de fattige husarme. Ingen måtte blive siddende i laugshuset, efter at oldermændene havde opklappet.

For at lægge en dæmper på gemytterne ved laugsmøderne var det end-

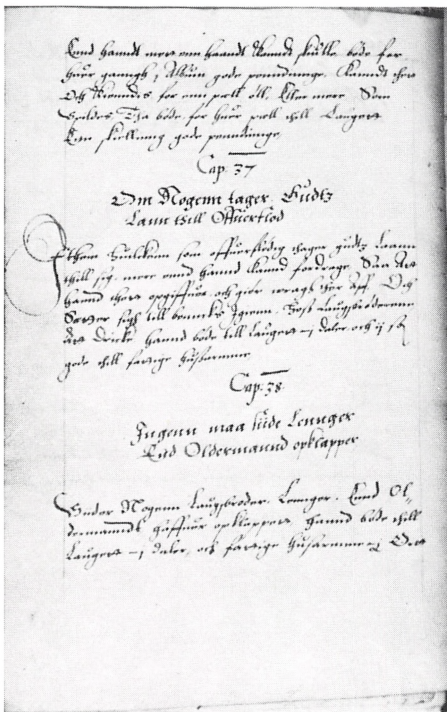
videre forbudt at bruge ukvemsord om en anden laugsbroder, at råbe og skri-ge, at sværge og bande eller på anden måde foranledige tumulter i laugshuset. Man havde dog forudset, at der alligevel ved laugsmøderne kunne opstå kiv og spektakler. Blev en laugsbroder således slået, såret eller revet i håret af en anden, var der faste bødetakster for dette. Det var næppe helt uden grund, at der var en bestemmelse om, at ingen måtte bære våben eller væрге i laugshuset. Skulle det alligevel ske, at en laugsbroder slog en gildesbroder eller en anden ihjel under et laugsmøde, skulle de øvrige sørge for, at vedkommende manddraber ikke undveg, men blev overladt til byfogden. Efter tidens skik så man dog ikke alvorligere på denne forseelse, end at vedkommende laugsbroder skulle være ligegodt medlem af laug^{et}, såfremt han kunne komme overens med de pårørende om en vis erstatning samt bødede en daler til de fattige.

Udover den traditionelle laugsdrik

Snedkervendenes fane i Helsingør Bymuseum.

Skafferstok,
anvendt hos
smedene i
Helsingør.

Herover:
Udsnit af skomagernes laugsartikler år 1586.

Herunder:
Skomagernes laugsskrå i Helsingør år 1586.

og gilder i forbindelse med optagelse af nye medlemmer, fejredes de såkaldte skilteflytninger, når svendekroen blev flyttet fra en mester til en anden. Her gik man i højtidelig procession med laugsskilt, lade, fane, velkomst, bægre, skafferstok m.m. gennem byens gader. Mikkelsaften, når man begyndte at arbejde ved lys, fejrede man på værkstederne lysegildet. Ved højtidelige lejligheder var håndværkerne ofte repræsenterede ved pompøse laugsoptog. Inden for enkelte af laugene var optog imidlertid en årlig tilbagevendende begivenhed, såsom færgemændenes fastelavnsoptog til Fredensborg. Majfesterne i Hammermølleskoven og bloksbjergridningen i selve Helsingør har sandsynligvis deres oprindelse i gamle laugsfester.

Den farende svend

Med svendevandringerne blev den gensidige hjælp, der i virkeligheden var det oprindelige og et dybt indgroet princip indenfor laugene, udvidet til også at omfatte fremmede svende. For at samarbejdet mellem håndværk af samme fag i forskellige byer i vidt forskellige lande kunne fungere, måtte der nødvendigvis skabes ensartede regler og vedtægter for disse. De sammensluttede (zünftige) laug indførte derfor efterhånden en fælles håndværksskik. Den vandrende svend skulle som regel ved ankomsten til en by henvende sig på svendekroen, der på skift var hos en af mestrene, og som var let kendelig på laugsskiltet. Her fik han, efter at have afgivet en hemmelig hilsen samt iagttaget forskellige foreskrevne regler for sin optræden, der dokumenterede, at han hørte til det pågældende broderskab, en velkomstskænk i øl og penge samt eventuelt anvist arbejde. Den nyankomne svend måtte dernæst ved førstkommande lejlighed indfinde sig til et laugsmøde, hvor der foruden højtlesning af laugets skrå holdtes »omfrag« for åben lade, hvilket vil sige, at de tilstedevæ-

rende blev spurgt, om nogen havde noget at sige en anden på. Denne omfrag sigtede naturligvis især på den nyankomne svend. Men når lade var åben, var retten sat, og der fældedes dom.

Under indtryk af et voksende antal svende følte disse sig som en særlig stand, der frigjorde sig mere og mere fra mestrenes overhøjhed. Det blev skik, at ungsvenden efter at have fået sit svendestykke godkendt og modtaget sit lærebrev af mesterlauget, indfandt sig i svendelaugene for at gennemgå en række ceremonier som led i optagelsen i dette. Hos snedkerne »behøvling«, hos bødkerne »slibning«, hos feldberederne »kroning«. Ved bøssemagerlauget ved Kronborg Geværfabrik i Hellebæk var det skik, at den udlærte svend skulle bide kammen af en nøgle, det såkaldte »søm-bid« ved svendeindvielsen. Hos skomagernes blev ungsvenden kastet ned i en dyb grube, delvis fyldt med affald fra håndværket og andre flydende uhumskheder, og derefter overdænget med skarn, når han forsøgte at komme op.

Gennem hele laugstiden herskede, som tidligere nævnt, en vedvarende kamp om eneretten til arbejdet. Denne faglige strid vandt naturligvis ikke ubetinget befolkningens sympati. Ordet »laugssag« fik efterhånden en nedsettende betydning. »Oldermanden er den værste, for han kan ikke forstå«, hedder det i H. C. Andersens Klods-Hans, og det var som bekendt en af de uheldige brødre, der kunne »alle laugsartiklerne og hvad enhver oldermand måtte vide«. Laugsorganisationerne blev ophævet i 1857 og dermed ophørte også laugslivet gradvist. Men f.eks. Naverne, en klub for berejste håndværkssvende, der har til huse i den såkaldte Navergård i Sct. Annagade i Helsingør, har dog på udmærket måde genoplivet den gamle laugstradition.

Fez og tropetøj i Nødebo

Af Niels Richter-Friis

Professor Johannes Østrup var Nordsjællands orientalist. I sommeren 1893 red han hjem fra Syriens hovedstad på sin fuldblods araberhest. Han har boet i samme hus som forfatteren til denne artikel og er nok værd at læse om.

Allersidst blandt Dansk Biografisk Leksikons tusinder af alfabetisk opførte navne finder vi Johannes Elith Østrup:

»Orientalist, 1867-1938, begravet i Nødebo.

Gift 1894 i Nødebo med Ellen Johanne Elisabeth Thorenfeld.

Student 1884 og cand.mag. med græsk som hovedfag, latin og dansk som bifag 1890.

Allerede som student udgav han en samling oversættelser: »Arabiske Sange og Æventyr«.

Kun 24 år gammel disputerede han for doktorgraden med doktorafhandlingen: »Studier over 1001 Nat«, og han blev Danmarks indtil da *yngste dr. phil.* Hans resultater anerkendes stadig som problemets rette løsning på alle væsentlige punkter.

1891-93 studerede Johannes Østrup i Ægypten og Syrien på et tidspunkt, da den rene middelalder endnu beherskede Nær-Orienten. Fik grundigt kendskab til de arabiske sprog og dialekter og forstod i sjælden grad at leve sig ind i Nær-Orientens tankegang. F.eks.: »Orientaliske Høflighedsformler og Høflighedsformer«, hvori moderne skikke forfølges tilbage til oldtiden, og det påviser, at hvad der nu er ren etikette, oprindeligt havde et praktisk formål.

Johannes Østrup var som forfatter

meget produktiv og har udgivet og ydet bidrag til talrige bøger m.m. I 1927-28 udsendte han sin egen oversættelse af »1001 Nat«, den første, og meget træfsikre, danske direkte oversættelse fra den arabiske original. Men hans interesser gik langt ud over fagstudierne, og især beskæftigede han sig også med udenrigspolitiske spørgsmål. Han var i årenes løb knyttet til forskellige dagblade: Dannebrog, Vort Land, Berlingske Tidende og National-Tidende, og han så det som sin opgave med sine artikler og talrige foredrag bl.a. i radioen at vække folks interesse for udenrigspolitik.

Midlertidigt var Johannes Østrup docent ved Københavns Universitet fra 1898 til 1918, da han udnævntes til ekstraordinær professor i islamisk kultur. Han var en fortrinlig universitetslærer, der forstod at levendegøre teksterne ud fra sit indgående kendskab til Orientens skikke og mentalitet.

1934-35 var Johannes Østrup Københavns Universitets rektor.

I de sidste år af sit liv skrev han sine fornøjelige »Erindringer«.

Så vidt de afsluttende sider i Dansk Biografisk Leksikons 26. bind, som her er i forkortet gengivelse.

Man tager grundigt fejl, hvis man tror, at denne professor i islamitisk kultur var en mosgroet, distræt gam-

Rektor Johannes Østrup

mel herre, der efter at have været ug-dreng straks begravede sig på livstid i arabiske håndskrifter for derved at opnå den fornødne livsfjernhed.

Han blev tværtimod en helt usædvanlig figur i universitetsverdenen; en modsætning mellem en sagligt fremragende akademiker og en mand af ganske uakademisk form. Respektløs kunne han være, med friske og rappe bemærkninger, som man ikke forbinder med en akademiker, aldrig bange for at sige sin mening. Og han havde noget at sige! Sin personlige filosofi i denne forbindelse har han udtrykt således: »Jeg ved meget lidt, men af det lidt, jeg ved, forstår jeg det meste«.

Det var typisk for Johannes Østrup, at han ofte fremhævede, hvor lidt forstanden betød, sammenlignet med karakteren: »Forstand og Viden er udmærket for en Sekretær og en Næstkommanderende. Men Føreren skal være en Personlighed, en Tro, en Vilje«.

Som rektor ved Københavns Universitet var han selv en stor personlighed, der kunne få et budskab til at fænge og blive stående i erindringen hos sine tilhørere; som eksempel, da han ved immatrikulationsfesten i 1935

ROMANTIK PAA FRUE PLADS

under sin rektortale sagde: »Jeg ved, at der i Livets Cocktail skal være en Ingrediens af Romantik, som kan afstedkomme den mousserende Bismag af Farve og Fest, som denne charmerende Drik ikke kan undvære! Jeg er selv en uforbedrelig gammel Romantiker, og jeg har ikke noget imod at forføre Ungdommen til de samme Tossestreger, som jeg selv begik, og som De maaske har hørt om«. For første gang i mange år rungede latteren under en rektortale ved immatrulationen.

Professor Østrup i Nødebo

Min interesse for professor Østrup kommer sig af, at han den sidste halve snes år af sit liv boede i vort hus i Nødebo. (Afbildet nederst på siden).

Da han som 16-årig nybagt student fra Metropolitanskolen skulle en tur ud i det blå, kom han for første gang til Nødebo.

Sidenhen tilbragte han alle somre her, hvis han da ikke var ude at rejse.

Han elskede Nødebo og flyttede først ind i et hus nær Brugsen. Senere købte han det hus, som vi nu bor i.

Billedet på side 47 af ham og hans hustru er taget i vores have i midten af 1930'erne. Han sad ofte her i »kaffe-lysthuset«, som han kaldte det, selv-

om der vist aldrig har været noget lysthus på dette sted. Og det er portvin, der er i glassene.

Sådan så han ud: med hørgult hængeskæg, iført rød fez og tropetøj, når han som en verdensklog ældre herre gik tur i Nødebo og Grib Skov. En bohème, en original – kedelig var han bestemt ikke; deltog han i et selskab med unge damer, kunne man være sikker på at finde en stor klump udenom Johannes Østrup, som kurtiserede og fortalte. Han var charmerende og meget morsom.

Beliggenheden var direkte til Esum Sø; her havde han sin gamle skibsjolle liggende, og hver morgen badede han i søen, iført badedragt efter datidens mode.

De to brødre, P. A. Rosenberg og komponisten Vilhelm Rosenberg

Professor Østrups hus i Nødebo

havde tidligere bosat sig ved bredden af Esum Sø.

I »Meddelelser fra Danmarks Arkitektforening« 1900-01, læser vi:

»I adskillige Aar har Villabyggeriet bredt sig i Nordsjælland og har præget denne Landsdel stærkt; nye Villaer er skudt op ved Siden af ældre, og Steder, der for faa Aar siden hvilede i idyllisk Fred, er nu omdannede til moderne Villabyer. Endnu kan man dog hist og her finde en Strækning, der er undgået den almindelige Opmærksomhed og har faaet Lov til at beholde sit landlege Præg. Dette er således tilfældet med Nødebo, der dog tilsyneladende sidder inde med alle Betingelser for at være et smukt og hyggeligt Landopholdssted. Her har nu de to Brødre Rosenberg – Sceneinstruktøren og Komponisten – bygget hver sin Villa. Villaerne er indrettede til Sommer- og Vinterbrug og rummer henholdsvis 6-7 Værelser foruden Pige-kamre og Økonomirum. De har kostet 9. og 10.000 Kroner«.

Det var tider! I dag har de samme huses værdi nok rundet millionen.

Om aftenen spillede professor Østrup l'hombre med P. A. Rosenberg, Vilhelm Rosenberg og skovfoged Thorvald Pedersen fra Pælehuset, som også var en meget morsom mand. Der har været nok at snakke om, det har været nogle fornøjelige l'hombre-aftener!

Kortspillet gik på skift, og når der var fødselsdag, skulle man have kullunsuppe (kogt på kalvemaver!). Tre af kortspillerne havde fødselsdag inden for otte dage, så derfor blev der altså spist kullunsuppe tre gange i løbet af disse otte dage. Det var professorens livret og blev også serveret til hans 70-års fødselsdagsfrokost; det siges, at gæsterne ikke var ovenud begejstrede.

Det hændte, når en forsamling om søndagen var på vej til kirken, at de bageste i flokken lige så stille smuttede ind hos professoren, som ikke gik i Nødebo kirke; han vedkendte sig sna-

rere den muhammedanske tro. Så blev der spillet l'hombre, og når gudstjensstenen var forbi, blev gardinerne atter rullet op, og kortspillerne sluttede sig igen til processionens bagtrop, så ubemærket som muligt.

Ellers blev der arbejdet i; professor Østrup havde sit spartansk udstyrede arbejdsværelse på 1. sal i vort hus med en pragtfuld udsigt over havens tæppe af slyngroser og Esrum Sø. Her sad han i petroleumslampens skær og skrev sine ledere til National-Tidende og sine fornøjelige »Erindringer«.

Det fortælles, at da en mus i længere tid havde forstyrret professoren, tog han resolut sin revolver og affyrede et skud over imod det hjørne, hvor lyden kom fra. Nogen almindelig professor var han bestemt ikke; det vil også fremgå af afsnittet i næste spalte.

Fremad, min hest, over flod, over fjæld,
thi lykken den modige følger;
stol på din rytter som han på sit held,
fremad hver dag fra gry til kvæld,
til vi standser ved Bosphorus' bølger.

Trofast fulgte Du mig, når det gjaldt,
hvor viljen blev hærdet som stålet;
trofast følger Du nu overalt,
og enten vort togt bliver rigt eller skralt,
– sammen nå vi vel målet.

Fremad, er vejen end lang og tung;
ej vi viger for vold eller våben;
ladt er min riffel, og fyldt min pung,
stærk er min hest, og jeg selv er ung,
– og verden ligger mig åben.

Johannes Østrup på »Antar«.

Stemningsbillede fra Esrum Sø med Grib Skov i det fjerne. Lykkelige Nødebo, som har al denne herlighed uden for sine døre! Her mødtes de første gang, Johannes Østrup og hans hustru. Så tilfældigt er det ikke, at de levede deres sidste år her, og at de var lykkelige, da de fandt det lille hus på skrænten ved Esrum Sø.

Hjem fra Damaskus på hesteryg

Lige fyldt 24 år, og dagen efter, at han havde forsvaret sin doktorafhandling, hvis emne var »Studier over 1001 Nat«, drog Johannes Østrup ud på sin første lange rejse til Ægypten, Syrien og Lille-Asien.

Den ene tidsalder rakte den anden hånden i den muhammedanske Orient, og han så 1001 Nats Eventyr stå levendegjort for sig. I de omtrent to år, som denne første rejse varede, levede han blandt beduiner i ørkenen for at tale med dem og lære deres tanker at kende.

Man skulle tro, at en sådan rejse i den indre arabiske ørken skulle forberedes med stor omstændelighed; sørges for telte, engageres kokke og tjenere, købes proviant og forråd af henkogte sager o.s.v. Men dels disponerede Johannes Østrup ikke over de til en sådan udrustning nødvendige midler, og dels ville det netop være en fejl at medføre en hel karavane af mandskab og udrustning. Det ville være at sætte beduinernes ikke altid så udviklede evne til at skelne mellem dit og

mit på en alt for hård prøve. Den første regel for udrustningen af en ørkenekspedition er, skriver Johannes Østrup, at medtage så lidt som muligt; thi hvor der intet er at tage, er beduinen til at stole på.

»Rejs med mig som araber«, sagde hans følgesvend Mansur, »og forbered dig på at leve og færdes som beduin, så skal jeg føre dig til hvilket sted i ørkenen, du ønsker«.

Således drog de da af sted på den vidtstrakte rejse på hesteryg. Det gjaldt ofte nok om hverken at være ømskindet eller frygtsom. »Kan man ikke sove inde, må man sove på jorden. Kan man ikke få mad en dag, må man vente til næste dag.« Oplevelserne og indtrykkene er utallige og mesterligt skildret i hans bøger. Han lærte den østerlandske verden at kende i dens gamle skikkelse og senere også i dens nye.

Turen hjem i sommeren 1893 blev helt usædvanlig, for den foregik på Johannes Østrups elskede araberhingst, som han havde anskaffet sig under sit ophold i den syriske ørken. »Antar«, hed den, opkaldt efter en arabisk nationalhelt fra det 6. århundrede. Dette

ridt gav anledning til megen omtale og bragte ham for første gang i berøring med den store offentlighed.

Han var fra ganske ung passioneret rytter og havde altid haft lyst til at foretage en lang, sammenhængende tur på hesteryg, helst gennem lidt eventyrlige egne.

Han kom ikke til at fortryde denne idé. Adskillige gange havde han haft lejlighed til at rejse direkte fra København til Istanbul pr. jernbane; men hvad lærer man af en sådan iltogstur? Ved at færdes til hest blev der naturligvis helt anderledes lejlighed til at lære lande og befolkninger at kende for

den videbegærlige, dengang kun 26 år gamle doktor Johannes Østrup.

Turen fra Damaskus til Istanbul tog 42 dage, og oprindeligt var det hans plan at sælge hesten her og så rejse hjem gennem Europa med toget. Men da han var nået til den daværende tyrkiske hovedstad, var han blevet så god ven med sin grå araberhingst, at han ikke nænnede at skille sig af med den, men besluttede at ride den hjem til København.

Hesten var skyld i, at det blev et ofte meget dramatisk ridt. F.eks. havde Tyrkiet udførselsforbud mod heste, fordi man var bange for ikke at få nok til mobiliseringen, så her måtte Johannes Østrup ulovligt galopere over

grænsen med kuglerne susende efter sig. »Tyrkerne skød ikke godt«, var hans kommentar.

Turen hjem fra Istanbul kom til at tage nøjagtig 60 dage, og dermed havde han på samme hest tilbagelagt ca. 4.500 km!

Opstandelsen her i landet var naturligvis enorm, og det har helt sikkert ikke bekommet Johannes Østrup vel, for han søgte altid at undgå offentlig omtale; f.eks. er det yderst sjældent, at han har skrevet om sig selv, det var altid andre mennesker og steder, hans beretninger gjaldt; ganske vist skrevet af ham, men altid om andre. På Valby Bakke blev han modtaget af det halve København; damerne kastede buketter og viftede med deres lommeørklæder, og mange klippede en lok af hestens hale som erindring. »Hans Ansigt var brunt som en Beduins. Et bredt Bælte med Revolver og Patroner tjente som Livrem, og på Ridestien ved Peblingsøen satte han »Antar« i Galop med arabiske Raab, og saa var der ingen, der kunne følge ham«, fortalte aviserne den følgende Dag.

Men forargelsen blandede sig desværre, og det varede mange år, førend Johannes Østrup blev professor; for en videnskabsmand kunne ikke lave sådan et nummer og i den grad påkalde sig offentlighedens interesse, var der nogle, der mente.

Skovfoged Pedersen i Nødebo havde en sort hingst, og i Johannes Østrups unge år red de sammen lange ture i Grib Skov. Siden kom hans elskede »Antar« til Brahetrolleborg på Fyn, hvor den fik sit otium.

Den 5. maj 1938 døde professor Johannes Østrup. Bisættelsen fandt sted i hans elskede Nødebo; her hviler han under en stor kampesten.

Som sidste linie i sine »Erindringer« skrev han om sig selv, som Homér allerede tre tusinde år tidligere så kort og klart digtede om den vidtberejste Odysseus:

»Menneskers Steder han så, og Dem selv han lærte at kende«.

Johannes og Ellen Østrup i Nødebo ca. 1934.

Stormende juleminde

Af Svend Nielsen

En dag umiddelbart før julen i fjor oplevedes en storm, der fik de gamle til at frygte en gentagelse af julestormen i 1902. De mindedes katastrofale følger af denne storm, som huserede med særlig styrke i Nordsjælland.

Uventet, og med en helt ufattelig vildskab, kom den væltende ned over Danmark og skabte død og ødelæggelse på sin vej.

Huse blæste omkuld. Fabriks- og mejeriskorstene væltede og knuste bygninger og maskiner. Hele skovpartiers beplantning mejedes ned, og ved kysterne skylledes marker bort. I Lyngeløb møllen løbsk og satte sig selv i brand. Til de mere beskedne ødelæggelser hørte knuste ruder, bortblæste tage og teglsten, knækkede flagstænger, væltede plankeværker og vandskader.

Mindet om julestormen 1902 levede længe i de egne, som var ramt særlig hårdt, og mellem disse var Nordsjælland. »Julestormen« blev den kaldt, men om storm var der ikke tale. Det var en orkan, som med en hastighed af 35 meter i sekundet – eller mere end 120 kilometer i timen – drog hærgende hen over det sydlige Skandinavien. Menneskeliv gik tabt både på havet og på land. Af en 12 mands besætning på et engelsk fartøj, som strandede ved Skagen, omkom de 11. I København blæste en mand i havnen ved Toldboden og druknede. Det samme skete med en ældre fisker i Korsør. Han blæste omkuld i en oversvømmet gade og mistede livet.

Nordsjælland var et udsat mål for orkanen, som kom fra nordvest, og det fik denne landsdel at føle. På nordkysten blev havneanlæg og fartøjer ødelagt, men også ved øresundskysten, som lå lidt i læ for uvejret, opstod be-

tydelige skader, ikke alene på havneanlæg og både, men også på land. Således blev Strandvejen flere steder undermineret eller skyllet bort af vandet.

I Liseleje, Rågeleje og Tisvildeleje, hvor fiskernes både blot var beskyttet af en lille mole, eller var trukket på land, tog havet en del af bådene med sig, medens andre blev knust. Værst gik det dog ud over Gilleleje, hvor julestormen var en katastrofe, som fik langvarige virkninger for fiskerbefolkningen.

Også ved Nordsjællands kyst skete et forlis, som krævede menneskeliv. Ved Lynæs strandede skonnertbriggen »Svava« af Bogø, og to mand af besætningen, kaptajnen og kahytsdrengen, omkom.

Overalt i Nordsjælland kunne fortælles om større eller mindre følger af

orkanens rasen og vandflodens fremtrængen. Uforberedt var man også på det, som skete natten mellem 1. og 2. juledag 1902.

Noget forvarsel var ikke givet. Den seneste vejrmeddelelse fra Meteorologisk Institut, som kunne læses i aviserne juleaftensdag, talte om »sagte kuling med temmelig mildt vejr over Danmark«.

Aviserne beklager i samme skynding, at også denne jul svinder hen i søle og sjap, og at man næsten ængstes for den historiske korrekthed af de glade barneminder, der altid kredser om den forjættelsesfulde, hvide jul.

Over middag 1. juledag er det imidlertid ikke milde vinde fra sydøst, der præger vejret, men blæsende regnbyger fra vest-sydvest, og i løbet af eftermiddagen drejer vinden mod vest og nord. Om aftenen er blæsten steget til orkan, og et tykt, uigennemtrængeligt mørke lægger sig knugende over land og hav.

Ved midnat er vindretningen blevet nordvest, og de orkanagtige byger vokser i vildskab, medens det ødelæggelsesværk, som er påbegyndt om aftenen, fortsættes med øget styrke. Ved daggry stilner orkanen lidt af, så det bliver muligt for folk at komme ud af deres huse og få et overblik over nattens hærgen.

Sønderslåede fiskerbåde i Gilleleje havn efter julestormen. Fotograferet til »Nyt fra alle Lande« af E. Christiansen.

Orkanen skyldtes et kraftigt lavtryk nord for Skotland, og den tog retning mod sydøst. Da den nåede frem til Nordsjælland, drev den i løbet af en time vandet op til syv fod over det normale, og dette fik uhyggelige følger for Gilleleje, hvor fartøjerne var i en særlig udsat position. På grund af fornyelse af vestre havnearm var alle fartøjer ankret op og fortøjet i to rækker langs den østre havnearm. Bådene kom i drift og splintredes mod hinanden indbyrdes, for senere at tørne ind mod kajen, hvor en del af dem sank.

Folk i Gilleleje søgte mod havnen, men kunne ikke komme den nærmere end til deres hyggested »Den grønne Bænk«. Her fornemmedes det uhyggelige, som udspillede sig ude i mørket. Intet var at se, men de kunne ikke være i tvivl om, at det, de hørte, var noget, som knuste deres eksistens.

Deres bekymring gjaldt også en ung fisker, Svend Svendsen, der sent om aftenen var gået ud for at sætte en ekstra fortøjning på sin båd, som lå ved den nye, nordre mole. Han var ikke vendt tilbage, og alle frygtede, at han havde sat livet til.

Stor blev glæden derfor, da han om morgenen dukkede op fra fartøjet, som var det eneste, hvis fortøjninger havde holdt. Var de sprunget, ville hans båd have delt skæbne med alle de

andre, som enten var knust eller sunket, og han var i så fald omkommet.

Orkanen havde overrasket Svend Svendsen, medens han arbejdede med fortøjningerne og tvunget ham til at blive ombord. Flere gange havde han forsøgt at slippe i land, men måtte opgive. Han lukkede sig så inde i kahytten, hvor han tilbragte en uhyggelig nat.

Henved et halvt hundrede fartøjer lå i Gilleleje denne orkannat. Ikke alle var fiskerbåde, idet der også var en del fragtfartøjer, der blandt andet fungerede som »kartoffelskuder« med hovedstaden som anløbssted. Den største af disse var »Familiens Lykke« på en snes tons. Så at sige kom ingen af fartøjerne uskadt gennem denne nat. Der var dog et, som slap billigt. Det var en sildebåd, der blev fundet en uge senere. Den lå uden skader på havnens bund med to knuste fartøjer over sig.

Flertallet af bådene kunne repareres, men 10 af dem kom aldrig ud at sejle igen. Mellem disse var fragtbåden »Bjørns Minde« – en åben båd på seks tons. Det var bygget 1854 i Sverige og sejlede med træ til Danmark. I 1857 forliste båden, som oprindelig hed »De syv Brødre«, ved Tisvildeleje. Vraget blev købt og repareret af fiskerne Peter Andersen og Svend Svendsen i Gilleleje. De solgte i 1889 båden til Niels Sønnesen i Søstrædet, og »De syv Brødre« blev til »Bjørns

Minde«. Ulykkesnatten knustes denne båd så totalt, at sejlbjælken var det eneste, der kunne reddes for eftertiden. Båden var forøvrigt kommet i havn aftenen forinden fra sin sidste tur med fragt.

Modsat flertallet af de lidt større både i havnen var »Bjørns Minde« stadig åben. Det var alle både med hjemsted i Gilleleje også frem til 1872, da byen fik sin havn. Så lang tid, bådene skulle trækkes på land, var dæksbåde for tunge at have med at gøre. Et andet af de totalforliste skibe i Gillelejes lille handelsflåde var fragtbåden »Håbet« på 12 tons. Orkanen tilintetgjorde ethvert håb om, at den igen kom på havet.

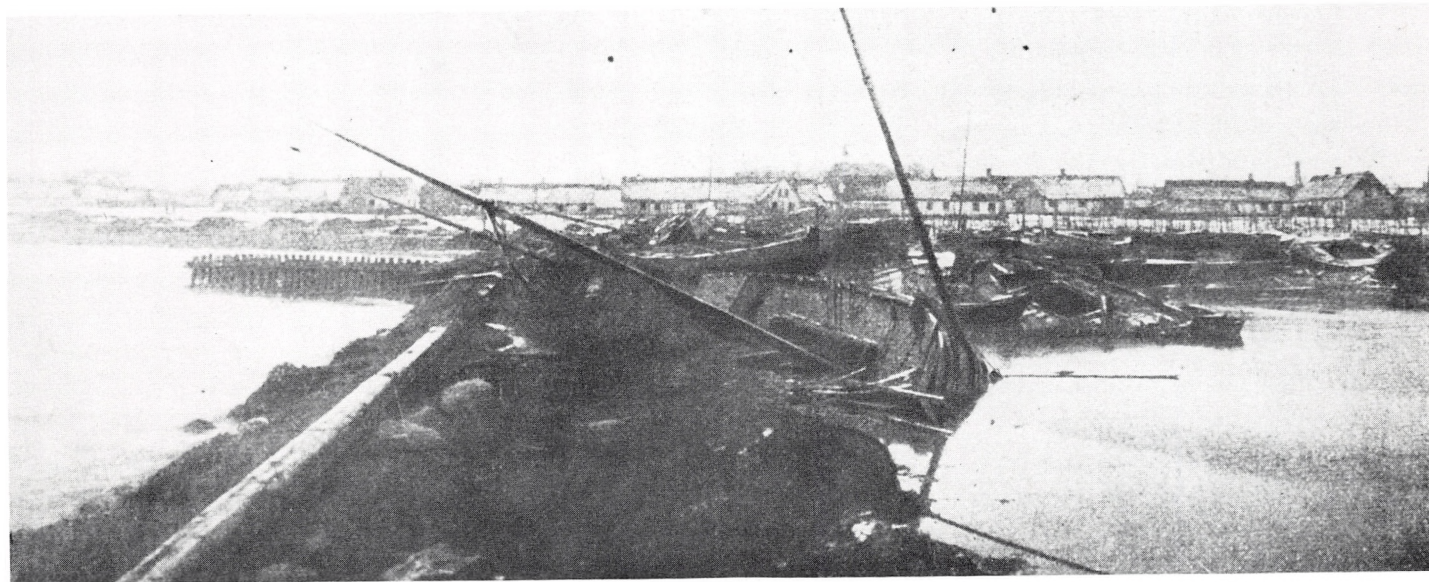
160 Gilleleje-familier blev ramt af ulykken

Efter ulykkesnatten er befolkningen i Gilleleje knuget hårdt af ulykken, der mærkes føleligt af et stort antal familier. De har fået ødelagt deres både og kan efter helligdagene ikke komme ud igen at arbejde for føden. Og kun få af dem havde forsikret deres både.

En hjælpende komité træder dog hurtigt sammen. I spidsen står prins Valdemar, og i en appel om hurtig hjælp siges:

»Hos Gilleleje-fiskerne er virkelig alvorlig trang. 47 større og mindre fartøjer samt 30 joller har orkannatten

Gilleleje havn, som den tog sig ud efter orkanen.

fået større eller mindre beskadigelser. Ca. 160 familier står ramt af ulykken, og langt de fleste er småfolk, der får nød til huse, hvis de ikke med det alernærmeste kan få bådene repareret, så de atter kan begynde deres daglige dont.

Komiteen henvender sig også til marineministeren for at bede om hjælp til at få repareret de både, der ikke er totalskadede. Det er nemlig umuligt ad privat vej at få et tilstrækkeligt antal kyndige tømmere. Ministeren lover beredvilligt at stille en snes bådebyggere fra Orlogsværftet til disposition, og de kan meget hurtigt påbegynde arbejdet, når indsamlingskomiteen mener sig stærk nok til at kautionere for betalingen.

Den 5. januar 1903 kommer en styrke på 23 bådebyggere fra Orlogsværftet for at tage fat på genopbygningen af den ødelagte flåde. Penge gives fra mange sider, og endog fra Sverige ydes bidrag. Det mest kærkomne derfra er dog en hel vognladning tømmer fra en anonym giver.

De nordsjællandske skove fik den nat slået store sår, som det tog mange år at få lægt. Om det, der skete i skovene, fortæller en af Amtsavisens reportere, som er taget på en tur 3. juledag til Gribskov, der blev ramt særlig slemt:

– Vel intet steds kan man få stærkere vidnesbyrd om de vældige kræfter, der hin stormnat var slubne løs, end ved at gå en tur ud i Gribskov. Når man ikke selv har set hvor store stykker af skoven, der er raseret, kan man næsten ikke tro hvor galt, det er. I Harager Hegn ligger ca. 7000 træer væltede om i vildt kaos. Ved skovfoged Jensens bopæl i Kagerup og op mod stationen har orkanen fejlet 1800 stammer omkuld, og ved skovfoged Jensen, Strøgårdsvang, er ca. 60 tønder land skov klippet over.

Værst er det gået ud over granerne, men også skovens andre træer har måttet neje sig. Tykke bøgestammer er knækket flere fod over jorden, som havde det været tændstikker.

Mange kørende må i disse dage gøre

store omveje for at nå deres mål. På vejen fra Kagerup til Hillerød har man kun skaffet fri bane ved at save en lille passage gennem de nedstyrtede træstammer.

Man fortryder ikke en tur til Gribskoven i disse dage. Man møder dér et syn, som kun sjældent byder sig til, og som nærmest kan lignedes ved en slagmark efter en blodig kamp.

Der er sjældent noget positivt ved ødelæggelser, men enkelte tjente dog på julestormen 1902.

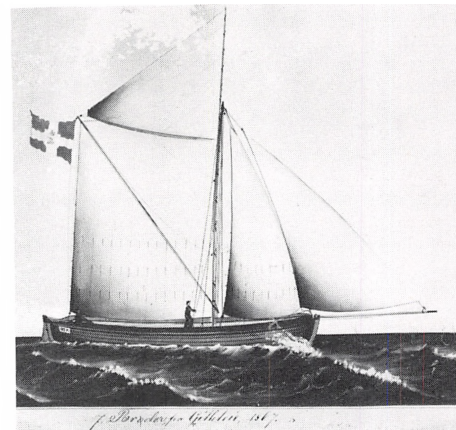
De store mængder træ, der faldt for orkanen, blev købt af Kagerup Savværk, Hillerød Savværk og firmaet Viggo O. P. Hammer, København. De opførte et interimistisk savværk ved Gribskovbanens spor lige over for Hillerød Teglværk, og der gik et par år med at oparbejde det stormfældede træ.

Forretningen var givtig ikke mindst for Kagerup Savværks ejer, Jens Olsen Christensen – den legendariske »Kulfanden« – som især tjente på, at han, for god betaling, besørgede kørslen af træet fra skoven til det nye savværk. Han havde 10-12 spand heste engageret i denne forretning.

*Metereologisk Institut
var »gået hjem«*

Men hvordan kunne det gå til, at et helt land blev overrasket af orkanen? Der burde dog være noget, som kunne forudsige dens ankomst, og opgaven skulle i første række være Metereologisk Instituts. Ret beset kunne instituttet have forudsagt orkanen otte timer, før den hærgede landet, men Metereologisk Institut havde lukketid på det kritiske tidspunkt. Havde instituttet fungeret kunne der være sendt telegrafisk advarsler ud, særlig til alle havne og fiskerbyer. Fiskerne kunne da have trukket mange både i sikkerhed på land, og både og skibe i havnene kunne være blevet ekstra fortøjet. En sådan metereologisk efterretningstjeneste var allerede organiseret i England.

Men instituttet i København funge-

På Gilleleje Museum hænger en akvarel af »De 7 Brødre«, malet i 1867 af den svenske marinemaler S. P. Sjöström, Råå. Dette skib var mellem de totalskadede i Gilleleje ved julestormen 1902.

rede kun med en enkelt vejrmelding om dagen og var alene bemanded om formiddagen. Tidligt på eftermiddagen udsendtes den daglige vejrmelding, hvorefter personalet gik hjem. Ikke før næste formiddag genoptoges arbejdet med det vejrmæssige.

En anden væsentlig mangel ved instituttet var, at det ingen telegrafisk forbindelse havde med Færøerne og Island. Et kendskab til atlantehavsøernes vejrforhold i juledagene 1902 kunne måske have foranlediget udsendelse af en advarsel til danske havne og fiskere. Hvis der ellers havde været nogen hjemme i Metereologisk Institut!

Men telegrafisk forbindelse kunne alene skabes ved kabel, og et sådant fandtes ikke mellem Danmark og øerne i Atlanten. En nyskabelse var dog på vej til at revolutionere telegrafien. Der er optimisme at hente i en lille avisartikel, som fortæller:

»Marconis trådløse telegraf nærmer sig sin praktiske fuldkommengørelse. Der føres allerede forhandlinger mellem den danske stat og Marconi. Vi vil måske i nær fremtid komme i telegrafisk forbindelse med vore nordlige bilande!«.

Forbindelsen blev etableret, men siden har der aldrig været en julestorm, som tåler sammenligning med den i 1902.

Et dansk stålprodukt

God jul

Det Danske Stålvalseværk A/S

Et Billed-Blad,
til nyttige Landskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmantring,
for alle Stønder.